

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ANAYASA MAHKEMESİ VE HUKUK DEVLETİ**

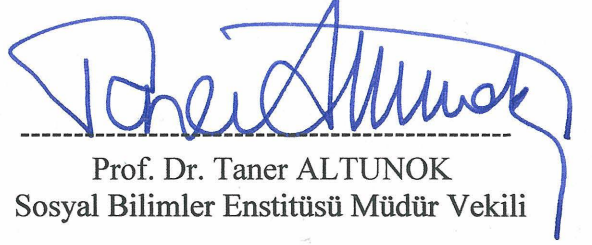
**Haedar SAMİ**

**Ağustos, 2012**

Tez Başlığı : **Anayasa Mahkemesi ve Hukuk Devleti**

Tezi Hazırlayan : **Haedar Sami**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:



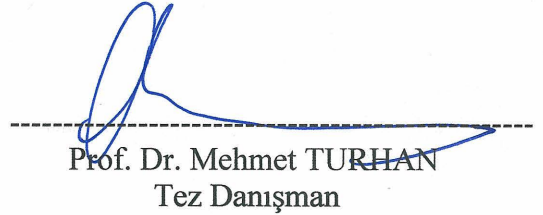
Prof. Dr. Taner ALTUNOK  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.



Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU  
Kamu Hukuk Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.



Prof. Dr. Mehmet TURHAN  
Tez Danışman

**Tez sınav Tarihi :**

**Tez Jüri Üyeleri :**

Prof. Dr. Mehmet TURHAN (Çankaya Üniversitesi)

Y.Doç.Dr. Cem Duran UZUN (Çankaya Üniversitesi)

Öğr.Gör.Dr. İlker KILIÇ (Çankaya Üniversitesi)



**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı : Haedar SAMİ

İmza :



Tarih :

27-8-2012

## ABSTRACT

### CONSTITUTION COURT AND STATE OF LAW

Haedar Sami

Social Sciences Institute, Major Science of Public Law

Thesis Advisor: Prof. Dr. Mehmet TURHAN

August 2012

The second article of The 1982 Turkish Constitution 1982 clearly indicates that Republic of Turkey is based on the rule of law. It sees that in Turkey wherein some restrictions have been imposed on the rule of law concept since the announcement of Constitution 1982, some deviations have occurred from time to time and the rule of law.

This study prepared by me, consists of four sections. In the first section, I mentioned about the rule of law and its required principles. In the second section, I dealt with the Constitution and the Constitutional Court. As to third section, I studied the rule of law from the perspective of the Constitutional Court and the principles of rule of law within the framework of decisions given by the Constitutional Court.

**Keywords:** Constitution, Constitution Court, State of Law: Jurisdiction of Constitution

## ÖZET

### ANYASA MAHKEMESİ VE HUKUK DEVLETİ

Haedar Sami

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuk Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet TURHAN

Ağustos 2012

1982 Anayasası'nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu açıkça belirtilmiştir. Türkiye'de dönem dönem hukuk devletinden sapmalar olduğu ve hukuk devleti anlayışının farklılaştığı görülmektedir.

Hazırladığım çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Hukuk Devleti ve Hukuk Devletinin Gereklere anlatılmıştır. İkinci bölümde Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi'ne değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Anayasa Mahkemesine Göre Hukuk Devleti ve Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Hukuk Devletinin İlkeleri açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise Anayasa Uygunluk Denetiminin Sonucu ve Anayasa Mahkemesi Kararlarının Niteliği incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:**Anyasa, Anayasa Mahkemesi, Hukuk Devleti, Anayasa Yargısı

## İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
İÇİNDEKİLER .....	vii
KISALTMALAR.....	viii

### BÖLÜMLER:

#### BÖLÜM I

1.1 GİRİŞ.....	1
----------------	---

#### BÖLÜM II

#### HUKUK DEVLETİ VE HUKUK DEVLETİNİN GEREKLERİ

2.1. Hukuk Devleti .....	2
2.2. Hukuk Devletinin Gereklere .....	3
2.2.1. Devletin Hukukun Genel Kaidelerine Bağlı Olması.....	3
2.2.2. Yasama Organının Yargısal Denetimi .....	4
2.2.3. Yargı Bağımsızlığı ve Yargıç Güvencesi .....	4
2.2.4. Erklerin Ayrılığı.....	5
2.2.5. Temel Hak ve Hürriyetlerin Güvence Altına Alınması .....	6
2.2.6. Demokratik Siyasi Rejim .....	7
2.3. Türk Hukukundaki Anayasalar ve Gelişimleri .....	8
2.3.1. Sened-i İttifak .....	8
2.3.2. Tanzimat Dönemi.....	9
2.3.3. 1876 Kanun-i Esasi Dönemi .....	11
2.3.4. 1921 Anayasasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu .....	11
2.3.5. 1924 Anayasası .....	12
2.3.6. 1961 Anayasası Dönemi .....	14
2.3.7. 1982 Anayasası Dönemi .....	15

## BÖLÜM III

### ANAYASA YARGISI VE TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ

3.1. Anayasa Yargısı Kavramı .....	17
3.2. Anayasa Yargısının Meşruluğu.....	19
3.3.Dünyada Uygulanan Modeller .....	22
2.3.1.Amerikan Modeli .....	22
2.3.2.Avrupa Modeli .....	23
3.4.Türk Anayasa Yargısı .....	24
3.4.1. 1961 Anayasasında Yüce Divan .....	25
3.4.2. 1982 Anayasasında Yüce Divan .....	26
3.5. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu .....	26
3.6. Anayasa Mahkemelerinin Görev ve Yetkileri .....	28
3.7.Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu.....	32
3.7.1. Kanunlar.....	32
3.7.2. Kanun Hükmünde Kararnameler .....	33
3.7.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü .....	33
3.7.4. Anayasa Değişikliği .....	34
3.7.5. Parlamento Kararları .....	35
3.8. Türkiye’de Anayasaya Uygunluk Denetiminin Şekilleri.....	35
3.8.1. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası) .....	35
3.8.2. İptal Davası Açma Yetkisi .....	36
3.8.3. Dava Açma Süresi.....	36
3.8.4. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu).....	37
3.8.4.1.Konusu .....	38
3.8.4.2.Şartları .....	38
3.8.4.2.1. Görülmekte Olan Bir Dava .....	39
3.8.4.2.2.Merciin Mahkeme Olması .....	39

3.8.4.2.3. Davada Uygulanacak Hüküm Olmalıdır.....	39
3.8.5. Bireysel Başvuru .....	40
3.8.5.1. Bireysel Başvuru Hakkı .....	41
3.8.5.2. Bireysel Başvuru Hakkına Sahip Olanlar .....	41
3.8.5.3. Bireysel Başvuruların İncelenmesi .....	42
3.8.5.4. Bireysel Başvuru için İhlalin Kamu Gücü Tarafından Yapılması Zorunluluğu.....	42
3.9. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Kapsamı.....	43
3.9.1. Şekil Bakımından Denetimi .....	43
3.9.2. Esas Bakımından Denetim.....	44
3.9.2.1. Sebep Unsuru .....	45
3.9.2.2. Amaç Unsuru .....	45
3.9.2.3. Konu Unsuru.....	46
3.9.3. Kararların Çeşitleri.....	47
3.9.3.1. Ret Kararları.....	47
3.9.3.2. İptal Kararları.....	48

## **BÖLÜM IV**

### **ANAYASA MAHKEMESİNE GÖRE HUKUKDEVLETİ VE ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDEHUKUKDEVLETİNİN İLKELERİ**

4.1. Temel Hak ve Hürriyetlerin Tanınması ve Teminat Altına Alınması.....	50
4.1.2. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Anayasal Hürriyetler .....	50
4.1.2.1. Kişi Dokunulmazlığı ve Güvenliği .....	50
4.1.2.2. Düşünce Hürriyeti.....	52
4.1.2.3. Mülkiyet Hakkı .....	53
4.1.2.4.Siyasal Haklar .....	54
4.1.2.5. Hak Arama Hürriyeti, Suç ve Cezalara İlişkin	



Esaslar ve Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması .....	56
4.1.3.Sosyal Haklar Alanı .....	58
4.1.3.1.Çalışma Hakkı.....	58
4.1.3.2.Sosyal Güvenlik Hakları .....	60
4.1.4. Bağımsız Yargı ve Hâkimiyet Teminatı .....	62
4.1.5. Eşitlik .....	65
4.1.6.Hukuk Devleti İlkesi .....	67

## **BÖLÜM V**

### **ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİNİN SONUCU VE ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARININ NİTELİĞİ**

5.1. Kararın Kesinliği Ve Bağlayıcılığı .....	71
5.1.1.Yokluk kararı .....	72
5.1.2.Yorumlu Red Kararı.....	73
5.1.3.Kararların Gerekçeleri.....	75
5.1.4.Yargılamanın Yenilenmesi .....	75
5.2.Kararların Etkisi .....	77
5.3.Kararın Yürürlüğü Girmesi .....	78
5.4.Kararın Geriye Yürütmezliği .....	79
5.5. Anayasa Hükümlerinin Doğrudan Uygulanması .....	80
5.6.Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usulü.....	81
5.7.Anayasa Yargısı ve Yürütmenin Durdurulması.....	82
SONUÇ .....	84
KAYNAKÇA.....	86
EK- 1.....	91

## KISALTMALAR LİSTESİ

**ABD** : Amerika Birleşik Devletleri

**AİHK**: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu

**AİHS**: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

**AYM**: Anayasa Mahkemesi

**AMKD**: Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi

**K** : Karar

**mad.** : Madde

**RG** : Resmi Gazete

**S.** : Sayı

**s.** : Sayfa

**TBMM**: Türkiye Büyük Millet Meclisi

**TCK** : Türk Ceza Kanunu

**KHK** : Kanun Hükmünde Kararname

## BÖLÜM I

### 1.1 GİRİŞ

1962 Yargı düzenine katılan Anayasa Mahkemesinin Türk Hukuku açısından öneminin çok büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Mahkeme, kuruluşundan bu yana verdiği kararlarla Türk Hukukunda muğlâk olan birçok kavramın uygulanma biçimini belirlemiş ve bu kavramların niteliklerini ortaya koymuştur. Anayasa Mahkemesinin bu tutumundan yararlanan kavramlardan birisi hiç kuşkusuz “hukuk devleti” kavramıdır. Bu çalışmada Anayasa Mahkemesinin “hukuk devleti” kavramı üzerindeki tutumu mahkeme kararlarından hareket edilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Anayasamızda, Türkiye Cumhuriyeti bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılan hukuk devleti, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı, vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlayan devlet demektir. Hukuk devletinin en belirgin özelliği-kuralları belirleyenler dâhil her kişi ve kuruluşu bağlamasıdır.

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının en temel ilkelerinden birisi, 10. maddede düzenlenen “kanun önünde eşitlik” ilkesidir. Herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır. Anayasanın 12. maddesi şöyle der: “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.”

## BÖLÜM II

### HUKUK DEVLETİ VE HUKUK DEVLETİNİN GEREKLERİ

#### 2.1. HUKUK DEVLETİ

Hukuk devleti, toplumsal örgütlenmenin ulaştığı en ileri düzey ve düzendir. Hukuk devletinin özelliği ise, var olan kurallara hem idare edilenlerin hem de devletin uyması gerekliliği ve devletin tüm faaliyetlerinin hukuk kurallarına bağlı olmasıdır.<sup>1</sup>

Hukuk devleti kavramı ilk kez Almanya'da ortaya çıkmakla birlikte, bu kavramın gelişmesi ve içeriğinin oluşması, Fransa'da gerçekleşmiştir.<sup>2</sup>

Türkiye Anayasa Mahkemesi, hukuk devletini, “Anayasa'nın açık hükümlerinden önce hukukun bilinen ve tüm uygar ülkelerin benimseyip uyduğu ilkeleri” ve “hukukun üstün kuralları”, “yasaların üstünde yasa koyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkelerine bağlı”, “insan haklarına saygılı”, “hak ve özgürlükleri güçlendiren”, “adaletli bir hukuk düzenini sürdüren” devlet biçiminde tanımlarken; bu kavrama başlı başına hak ve özgürlükleri koruyucu işlev de yüklemiştir. Başka bir anlatımla, anayasanın 2. maddesinde yer alan “hukuk devleti” ilkesi, Yüksek Mahkeme tarafından insan haklarının korunmasında referans norm olarak alınmaktadır.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup>İlhan ÖZAY, *Günışığında Yönetim Yargısal Korunma*, (İstanbul, Alfa Yayınları, 2010), s.7.

<sup>2</sup>İsmet GİRİTLİ ve diğerleri, *İdare Hukuku*, (İstanbul, Der Yayınları, 2008), s.58.

<sup>3</sup>İbrahim Ö. KABOĞLU, *Anayasa Hukuku Dersleri*, (İstanbul, Legal Yayıncılık, 4. Baskı, 2009), s.384.

## 2.2. HUKUK DEVLETİ NİNGEREKLERİ

Hukuk devleti ilkesinin gerekleri konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Ancak genel olarak kabul edilen hukuk devletinin belli başlı gerekleri şöyle sıralanabilir:

### 2.2.1.Devletin Hukukun Genel Kaidelerine Bağlı Olması

Hukuk devleti olarak nitelendirilen bir devletin, evrensel hukuk kaidelerine bağlı olması şarttır. Bir devletin hukuk sisteminde; devlete itimat, hukuk güvenlik kanunların geriye yürümemesi, kesin/kesinleşmiş hükme saygı, kazanılmış haklara saygı, iyi niyet, ahd-vefa, düşüncenin suç olarak kabul edilmemesi, cezaların şahsiliği, suç ve cezaların kanuniliği, işlendiği zaman suç sayılmayan bir fiilden dolayı cezalandırılmama ilkesi gibi genel ve evrensel nitelikli kuralların ve medeni milletlerce benimsenen genel hukuk kaidelerinin var olması gerekmektedir.

1982 Anayasasında 2001 yılında yapılan değişiklikler, anayasanın, hukukun genel kaidelerine daha sıkı bir biçimde bağlanmasına ortam hazırlamıştır. Özellikle, 1982 Anayasasının başlangıç kısmında yer alan ve düşünceye doğrudan doğruya sınır teşkil eden “ hiçbir düşünce ve mülhazanın” ibaresinin kaldırılarak, yerine “hiçbir faaliyetin” ibaresinin konulması, düşüncenin suç olmaktan çıkarıldığını ve hukuk devleti olma yolunda daha emin adımlarla ilerlendiğini açıkça ifade etmektedir.<sup>4</sup>

---

<sup>4</sup>M.Fatih DİKİCİ, *Anayasa Hukuku*, (Ankara, Seçkin Yayıncılık,9.Baskı, 2012),s.120.

## 2.2.2. Yasama Organının Yargısal Denetimi

Hukuk devletinde yasama yetkisi yasama organına ait olmakla birlikte, bu yetki anayasanın öngördüğü kurallar ile sınırlıdır. Anayasaya göre anayasa hükümleri; yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kânunlar, anayasaya aykırı olamaz (mad. 11). Bir hukuk devletinde anayasanın üstünlüğü, kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi yolu ile sağlanır. Diğer bir ifadeyle yasama organının anayasanın öngördüğü kurallara bağlı kalıp kalmadığı, yargısal denetim yoluyla tespit edilir. Hukukumuzda bu denetimi sağlayan yargı organı Anayasa Mahkemesidir. Anayasamızda yasama organının yargısal denetimini sağlayan temel hükümler şunlardır:

i) Kanunların ve Meclis İçtüzüğü'nün şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesine iptal davası açılabilir (mad. 150) ve kanunların anayasa aykırılıkları diğer mahkemelerde ileri sürülebilir (itiraz yolu/ mad. 154).

ii) Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliğinin düşürülmesi konusundaki Meclis kararları Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebilir (mad. 85). Millî Güvenlik Konseyince çıkarılan kanunlara karşı Anayasa Mahkemesine başvurulmasını yasaklayan Anayasanın geçici 15.maddesinin son fıkrasının kaldırılması, 1982 Anayasasında 2001 yılında yapılan değişikliklerle gerçekleştirilmiş ve hukuk devleti ilkesine önemli bir katkı sağlamıştır.<sup>5</sup>

## 2.2.3. Yargı Bağımsızlığı ve Yargıç Güvencesi

Hukuk devleti düşüncesinde yargıya özel bir sorumluluk yüklenmektedir, idarenin hukuka tabi kılınması için idari yargıya, yasamanın hukuka tabi kılınması için de anayasa yargısına büyük iş düşmektedir. Ayrıca toplum hayatının her alanında hukuk kurallarına işlerlik kazandırılması yargı organının etkili çalışmasına

---

<sup>5</sup>Süleyman TERZİOĞLU, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Orion Kitabevi, 2009),s.47.

bağlıdır. Bu nedenle, bir yandan mahkemelerin bağımsızlığı korunmalı, diğer yandan hâkimlere ve savcılara gerekli güvenceler sağlanmalıdır<sup>6</sup>.

1982 Anayasası 138. maddesindeki şu esaslarla yargı birimlerinin bağımsızlık ve tarafsızlığını sağlamaya çalışmıştır:

> Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

> Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz; görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

> Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez. Yine anayasanın 139. maddesinde "Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz."<sup>7</sup>

#### 2.2.4. Erklerin Ayrılığı

Hukuk devleti ilkesinin dördüncü ögesi, erklerin ayrılığıdır. Yasama, yürütme ve yargı organları arasında Aristo'dan beri yapıla gelen bu ayırım, devlet fonksiyonlarının (işlevlerinin) devlet adına kimi organlar (devlet organları: yasama, yürütme ve yargı erkleri) tarafından yerine getirilmesi anlamını taşır.

Yasama ve yürütme organları arasındaki ayrılık "kanuni idare" ilkesinin, yürütme ve yargı organları arasındaki ayrılık da, "yargı denetimi" ilkesinin doğmasına neden olmuştur.<sup>8</sup>

Türkiye de, ilk kez 1876 Anayasasında yer alan erklerin ayrımı ilkesi, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında da yer almıştır. 1961 Anayasası gibi, 1982 Anayasası

---

<sup>6</sup>Bilal CANTAN, **İdare Hukuku**, (Ankara, Detay Yayıncılık, 2008),s.15.

<sup>7</sup>Ahmet NOHUTÇU, **İdare Hukuku**,(Ankara,Savaş Yayınları, 2.Baskı, 2009),s.36.

<sup>8</sup>GİRİTLİ ve diğerleri,**a.g.e.**,s.66.

da, yasama yetkisini Türkiye Büyük Millet Meclisine; yürütme yetki ve görevini Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna; yargı yetkisini de bağımsız mahkemelere vermiştir. 1982 Anayasası “Başlangıç” bölümünde, açıkça “kuvvetler ayrımı” deyimine yer vermiş, bunun “devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir iş bölümü ve işbirliği olduğu” belirtilmiştir.<sup>9</sup>

### 2.2.5. Temel Hak ve Hürriyetlerin Güvence Altına Alınması

Bunun için;

- 1- Kolayca değiştirilemeyen hükümlere anayasalarda yer verilmelidir.
- 2- Temel hak ve özgürlükler ancak anayasada yer alan nedenlere dayalı olarak kanunla sınırlanabilmelidir. Böylece idarenin temel hak ve özgürlüklere keyfi bir ve biçimde müdahale etmesinin önüne geçilmelidir.
- 3- Anayasalarda yer alan temel hak ve hürriyetlerin kanun koyucu tarafından aşırı biçimde sınırlanmasını önlemek amacıyla bazı kayıt ve sınırlamalarda getirilmiştir. AY mad.13/2’de temel hak ve özgürlükler ilgili sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.<sup>10</sup>

Hukuk devleti ilkesi, devletin bütün organlarının hukuk kurallarıyla bağlı olmasını ifade eder. Ancak hukuk devleti aynı zamanda özgürlüklerin genişletilmesini ve güvence altına alınmasını amaçlayan bir siyasi idealdir. Hukuk devletinin bu ideale hizmet etmesi için hukuk kurallarının özgürlükçü bir yaklaşımla hazırlanması gerekir. Aksi halde; baskıcı kanunların hüküm sürdüğü bir ülke de şeklen hukuk devleti olarak nitelendirilebilir; ancak bu durum esasen liberalizme ait bir kavram olan hukuk devleti idealine ters düşecektir. Bu nedenle; hukuk devletinde temel haklar anayasa ve kanunlar ile güvence altına alınmalıdır.

<sup>9</sup>Aydın ÖZGE, “Hukuk Devleti”, www.Genbilim.Com/Content/View/1431/88/, (2010-05-01).

<sup>10</sup>Oğuz SANCAKDAR, **İdare Hukuku**, (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011), s.50.



1982 Anayasası da temel hakları ve özgürlükleri ayrıntılı bir şekilde düzenlemekte, ayrıca temel hakların sınırlanmasını güçleştiren bazı güvencelere yer vermektedir. Anayasanın 37. maddesinde düzenlenen kanuni hâkim güvencesi ile 38. maddesinde düzenlenen ceza sorumluluğu ilkeleri de bu çerçevede değerlendirilebilir.<sup>11</sup>

### 2.2.6. Demokratik Siyasi Rejim

Demokrasi, Lincoln'un verdiği ve genellikle klasik olarak kabul edilen bir tanıma göre, "halkın halk tarafından halk için yönetilmesidir". "Halk idaresi" olarak da ifade edilen demokrasi, siyasi İktidarın kaynağını bir kişiden, gruptan, sınıftan değil de yönetilenlerden alması esasına dayanır. Demokratik siyasi rejimlerde halk, yöneticileri kendi içinden ve kendi hür iradesi ile seçer. Böylece yönetenlerin koymuş olduğu emir ve yasaklara uyulması halkın iradesinden doğan meşru bir temele dayanmış olur. Demokrasi, toplumda çeşitli görüş ve çatışmaların varlığını kabul eder. Farklı görüşlerin parti, sendika, kulüp, dernek ve benzer şekillerde teşkilatlanarak siyasi hayata katılmasına ya da benzeri şekillerle kurumlaşmasına ortam hazırlar. Bu nedenle demokrasi, toplumun uygarlık ve kültür düzeyine bağlı bir sorundur. Millet olarak belli bir kültür düzeyine erişilmeden, bazı temel sorunların kavranmasında yaklaşık görüşler oluşmadan demokratik siyasi rejim, politikacıların her fırsatta arkasına sığındıkları bir istismar aracı olmaktan öteye geçemez. Siyasi hürriyetli demokratik bir rejime sahip olmayan bir ülkede hukuk devletinin gerektirdiği ölçüde hürriyetlere bağlılık düşünülemez gibi hukuk devletinin öteki ilkeleri de devletin yönetimini elinde tutan kişinin veya zümrenin arzusuna ve iyi niyetine bağlı kalır. Hâlbuki siyasi hürriyetli bir demokraside toplum egemendir. Toplumun ise kendi üyelerine güven sağlayan hukuk devleti düzenine, öz yarara dayanan sıkı bir bağlılık göstererek başarı sağlaması mantıkîdir. Gerçi demokratik bir idarede çoğunluğun ve ona güvenen hükümetin hukuk devleti ilkelerine aykırı davranması, mümkündür. Nitekim biz böyle bir devir geçirdik. Fakat sürekli mücadelelerle halk oyunu hukuk devleti düzenine aykırı davranışlar aleyhine çevirmek ve bu sayede normal yollardan amaca ulaşma imkânını veren tek

---

<sup>11</sup>CANTAN, a.g.e.,s.16.

rejim demokrasidir. Bu itibarla hukuk devleti ile demokrasi arasında adeta ayrılmaz denebilecek bir bağ vardır.<sup>12</sup>

## 2.3.TÜRK HUKUKUNDAKİ ANAYASALAR ve GELİŞMESİ

### 2.3.1.Sened-i İttifak

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü durdurmak için III. Selim tarafından girişilen reform hareketleri, II. Mahmud'u tahta geçirdikten sonra kendisi sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa tarafından da devam ettirilmek istendi. Bunun için güçlü bir devlet otoritesinin kurulması; bir başka deyişle, İstanbul'da alınan kararların imparatorluğun her tarafında aynı şekilde ve istenildiği gibi uygulanması gerekiyordu. Çünkü bu devirde devlet otoritesi İstanbul sınırını dahiaşamıyordu. Anadolu ve Rumeli'de âyanlar âdeta özerk idareler kurmuşlar, merkezin otoritesi dışına kaymaya başlamışlardı.<sup>13</sup>

Sened-i İttifak'ın oluşum tarzı konusunda yazarlar arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Bir grup yazar belgenin merkez dayatması olduğunu ileri sürerken, karşıt grup tam aksini iddia ederek, âyan dayatması olduğunu ifade etmektedir.<sup>14</sup>

1. Merkezin Kazanımları: Padişahın ve devletin otoritesini herkesin kabul etmesi (şart 1), sadrazama itaat (şart 4), vergi toplanmasına ilişkin emirlere uyma (şart 3), asker ocaklarının Padişaha itaati (şart 1, 2 ve 6), âyanların kendi toprakları dışına müdahale etmemesi (şart 5).

2. Âyanların Kazanımları: Sadrazamın keyfi eylemlerinin önlenmesi (şart 4), suçsuz âyanlara haksızlık edilmemesi, hanedan haklarının babadan oğulla geçmesinin kabul edilmesi, büyük âyanların idare alanlarının tanınması, büyük

---

<sup>12</sup>Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, (Bursa, Ekin Yayınları, 4. Baskı,2007),s.13.

<sup>13</sup>Fevzi DEMİR ve Şükrü KARATEPE, **Anayasa Hukuku Giriş**,(İstanbul, Evrim Yayınevi, 2.Baskı, 1989),s.122.

<sup>14</sup>Hasan TUNÇ ve diğerleri, **Türk Anayasa Hukuku**, (Ankara,Berikan Yayınları, 2.Baskı, 2011),s.18.

âyanların kendilerine bağlı küçük âyanlar üzerindeki egemenliklerinin tanınması (şart 5).

3. Genel Kazanımlar:Sened-i İttifakta “fukara ve reaya” ile ilgili şartlar da vardır. Sened “fukara ve reayanın himayet ve sıyanetini esas” aldığını (şart 7) açıkça ilân ediyordu. Sened-i İttifak, “fukara ve reaya”nın korunmasını, “fukara ve reayanın” vergilendirilmesinde ölçülü (haddi-i itidale riayet) davranılmasını (şart 7) ve keza “fukara ve reaya”ya zulüm edilmemesini öngörüyordu (şart 5, 7).

Sened-i İttifak'ta genel koruyucu şartlar da vardır:

Sadrazamın kanuna aykırı işlere girişmemesi (şart 4), suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi (şart 5) gibi. Özetle, kazanımlar sadece merkez ve âyanları değil, geneli ve kamuyu, kısacası halkı da ilgilendirmektedir.<sup>15</sup>

### 2.3.2. Tanzimat Dönemi

Sözcük olarak düzenlemeler anlamına gelen tanzimat, geniş anlamıyla Osmanlı devlet yapısında ve devlet toplum ilişkilerinde yapılan ıslahat (düzeltme) girişimlerini ifade etmektedir. Dar anlamıyla tanzimat ise, genellikle 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayun'u ile başlayan sınırlı ve belirli döneme verilen addır. Daha çok, 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayun ile başlayan süreç Tanzimat Dönemi olarak algılanmaktadır. Tanzimat Dönemi girişimlerini aslı gayesi, devlet ve mekanizmasını düzeltmek, keyfi ve şahsi idareye son vermek, yönetimi bir esasa bağlamak, İslam hukuku esaslarını kapsayan bir hukuk devletini kurmaktır.<sup>16</sup>

Gülhane Hattı Hümayunu kendi kendini sınırlama (auto-limitation) niteliğinde bir belgedir. Padişahın tek taraflı iradesiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle hukuken bağlayıcılık gücü yoktur. Bütün bunlara rağmen Gülhane Hattı Hümayunu'nu getirdiği kavram ve kurumlarla, anlayışlarda yaptığı değişikliklerle, modern devlet ve kurumlarının temellerini atmış, hukuk devletine doğru giden

---

<sup>15</sup>GÖZLER,2007,a.g.e.,s.14.

<sup>16</sup>DEMİR ve KARATEPE,a.g.e.,s.22.

dönemi açmıştır.1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ise Tanzimat Fermanı'nı tamamlayıcı niteliktedir. Bu ferman esas itibariyle Hristiyan uyruklara yönetim ve eğitim hakları tanımak ve eşitlik ilkesini sağlamak amacını taşımaktadır. Bu dönemde “Şer’iyeMahkemeleri”nin yanında “Nizamiye Mahkemeleri” ve Danıştay kurulmuş; Danıştay’a ve yönetim kurullarına “yönetimsel yargı” yetkisi tanınmıştır. Böylece yönetimin yargı yoluyla denetimi konusunda ilk adım atılmıştır. Islahat Fermanında Padişah’ın iradesiyle ortaya çıkmış olup getirdiği yenilikler açısından da güvencesiz ve yaptırımsızdır. Her an geri alınabilir nitelikte olması ve dış siyasal müdahalelere açık bulunması getirdiği güvenceler bakımından sakıncalar oluşturmuştur. Olumsuzluklarına rağmen bu dönem, keyfilik olgusuna karşı yasaya bağlılık ve hukuk devleti anlayışı, güvensizlik yerine hukuki güven ortamı, insan hakları ve bunun siyasal iktidarı sınırlaması, dinsellikten laikliğe yönelme, meclis ve benzeri kurumların belirlenmesi yolunda atılan adımlar olumlu olarak değerlendirilmiştir.11 Aralık 1876 tarihinde memleket içindeki huzursuzlukları ve yabancı devletlerin müdahale ihtimallerini de önlemek amacıyla, mahkemelerin bağımsızlığına ve hâkim teminatına yer veren “Ferman-ıAdalet” ismiyle bir ferman ilan edilmiştir. Ferman-ıAdalet’in hemen arkasından, Kanun-i Esasi’nin ilan edilmiş olması, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkim teminatına ilişkin kuralların burada da yer alması, Ferman’ın önemini yitirmesine neden olmuş ve uygulamaya konulamamıştır. Tanzimat döneminde ilan edilen fermanlarda belirlenen ilkeler ve verilen haklar, hukuk devleti açısından dönemine göre önemli gelişmeler barındırmakla birlikte, halkın tabandan gelen baskı ve istekleriyle elde edilmemiş olup padişahların kendi iradeleriyle verilmiştir. Dolayısıyla hukuki yaptırımlardan yoksundurlar. Ferman hükümlerine uyup uymamak padişahların takdirine bağlıdır. Bununla birlikte bu dönemde temel hakların bir kısmı güvenceye kavuşmuş ve bu anlayışla idare alanını da kapsayan bir kanunlaştırma hareketi başlamıştır.<sup>17</sup>

---

<sup>17</sup>Mustafa ARDAL, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (Niğde, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006),s.13.

### 2.3.3. 1876 Kanun-i Esasî Dönemi

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası dış baskıyla hazırlanan 1876 tarihli Kanun-i Esasî'dir. Rusya ile savaş hazırlıklarının yapıldığı ve İmparatorluğun Hıristiyan unsurlarının, bu savaşta bir koz olarak kullanılmasının planlandığı bir dönemde, İstanbul'da toplanacak uluslararası Tersane Konferansı'ndan önce çıkarılabilmek için alelacele hazırlanan Kanun-i Esasî, Padişah tarafından atanan 37-bazı kaynaklara göre 28- kişilik Cemiyet-i Mahsusa isimli bir kurulun eseridir. Kanun-i Esasî, Tanzimat'ın önemli devlet adamlarından Mithat Paşa'nın başkanlığındaki Heyet-i Vükelâdan (Bakanlar Kurulu) geçip 23 Aralık 1876'da Padişah tarafından kabul ve ilân edilmişti. Söz konusu kurulun altı üyesi gayrimüslimdi.<sup>18</sup>

Kanun-i Esasî'nin 115. maddesine göre “*Kanun-i Esasî'nin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tadil veya icradan iskat edilemez.*” Bu hükme bakıldığında anayasanın bağlayıcılığı ve bir anlamda üstünlüğünden bahsedilmiştir. Fakat anayasanın üstünlüğüne ve bağlayıcılığına aykırı bir meclis tasarrufu olduğunda, bunun yaptırımından, yani bu aykırılığın denetiminden ve denetimi yapacak bir yargı organından söz edilmemiştir. Bu noktada Kanun-i Esasî'nin katı bir anayasa olması, yasama organının ve diğer organların anayasayı keyfi bir şekilde değiştirerek, kişi hak ve özgürlüklerini kolayca ihlal etmesini kısmen önlemektedir. Ama çıkarılan bir kanun anayasaya aykırı olduğunda, bunun denetimini yapacak yargısal bir organın bulunmaması, hak ve özgürlüklerin etkin güvencesini engellemektedir.<sup>19</sup>

### 2.3.4. 1921 Anayasasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Bu kanun, birinci maddesinde “hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu”nu kabul ediyor; “halkın kendi mukadderatını, bizzat ve bilfiil idare

<sup>18</sup>Ayşe HÜR, “**Darbesiz Anayasa Yapmak**”, www.Taraf.Com.Tr/Ayse-Hur/Makale-Darbesiz-Anayasa-Yapmak.Htm,(09.05.2010).

<sup>19</sup>İsmail KÖKÜSARI, **Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri Ve Nitelikleri**, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Erzincan, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2009),s.10.

edeceğini beyan ediyor ve kurulan hükümetin “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” adını aldığını belirtiyordu. 1921 Anayasasının en önemli yeniliği ve devrimci ilkesi, “Millî egemenlik” ilkesidir. Bu Anayasa, saltanatın kaldırılacağı yolunda bir hüküm taşımamakla beraber, Millî Egemenlik ilkesinin, kişisel egemenliğe dayanan monarşik bir yönetim sistemiyle bağdaşmayacağı açıktır. Türk yazılı anayasalarından ikincisi olan 1921 Anayasasının, gerek hazırlanışı ve gerekse uygulaması üzerinde Atatürk’ün büyük etkisi olmuştur. Atatürk’ün ilk Anayasasında, yani 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda devrimin bütününe yönelik bir “haklar bildirisi” veya daha başka prensipler görülmez. Böyle prensipler, Atatürk’ün ikinci Anayasasına 1937 yılında siyasi edebiyatımıza “altı ok” olarak anılan prensipler olarak girmiştir. Şu hâlde Atatürk’ün anayasa anlayışı, “millî, demokratik, bağımsız, laik” yeni bir Türk Devletinin kurulmasından başka bir şey değildir.<sup>20</sup>

1921 Anayasasında, anayasanın değiştirilme usulüne ilişkin bir hüküm mevcut değildir. Ayrıca hem anayasa yapılırken hem de anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra yapılan değişikliklerde nitelikli bir çoğunluk aranmaması söz konusu anayasanın katı bir anayasa olmadığını göstermektedir. Bu anayasaya göre kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir organdan bahsetmek haliyle mümkün değildir. Çünkü anayasanın üstünlüğünü gösteren bir norm olmadığı gibi, aynı düzeydeki bir norm olan kanunun anayasaya uygunluğunu denetlemek mantıkî de değildir.<sup>21</sup>

### 2.3.5. 1924 Anayasası

20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen bu Anayasanın dayandığı bazı esaslar ondan evvel yürürlükte bulunan 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanunun temellerinin aynısıdır. Gerçekten “Millî Hâkimiyet”, “Meclis Hükümeti”, “Tek Meclis”, “Kuvvetler Birliği”, esasları hep 1921Esas Teşkilat Kanununu ihtiva ettiği temel

---

<sup>20</sup>TUNÇ ve diğerleri, a.g.e., s.35.

<sup>21</sup>KÖKÜSARI, a.g.e., s.11.

prensiplerdir. 1921'den farklı olan nokta, yürütme ve yasama fonksiyonlarının ayrılığının kabulüdür.<sup>22</sup>

1921 Anayasası döneminde yaşanan “anayasal ikilik” süreci, 1924 Anayasasının kabulü ile sona erdirilmiştir. “Hâkimiyet bilâkaydû şart milletindir” denilmek suretiyle milli egemenlik vurgulanmıştır. Egemenlik, TBMM aracılığı ile sağlanır.

1924 Anayasası “sert” bir anayasadır; anayasanın değiştirilmesi için Meclis üye tam sayısının 1/3'ünün yazılı teklifi, değişiklik teklifinin kabulü için ise, Meclis üye tam sayısının 2/3'ünün onayı şartı aranmaktadır. Bu usul, 1876 Anayasasında öngörülen usul ile aynıdır.

- Bu Anayasada, cumhuriyetin bir hükümet şekli değil, bir devlet şekli olarak tanımlandığı görülür. Devletin şeklini cumhuriyet olarak ortaya koyan anayasanın ilk maddesinin değiştirilemeyeceği de ayrıca hüküm altına alınmış ve ilk kez değiştirilemeyecek bir hüküm anayasada yer almıştır. Anayasanın üstünlüğü ilkesi vurgulanmış ve egemenliğin tek kullanıcısı olarak, TBMM gösterilmiştir. Devletin dininin, Din-i İslam olduğu kabul edilmiş ve böylece resmi bir devlet dininin varlığı ortaya konmuştur.

- 1924 Anayasası, karma bir hükümet sistemi kurmuştur. Bazı yönleri Meclis hükümeti sisteminin; bazı yönleri ise, parlamenter sistemin özelliklerini taşımaktadır. Bu hükümet sistemi, “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı sistemi” olarak da adlandırılmaktadır.

- 1924 Anayasası, tabii hak doktrini benimsemiş ve “hürriyetin sınırının, bir başkasının hürriyeti” olduğunu ifade etmiştir. Birçok temel hak ve hürriyet anayasada sıralanmış ancak uygulamada kullanımına çoğunlukla rastlanılmamıştır.

- Devletin başkentinin Ankara olduğu belirtilmiştir.<sup>23</sup>

---

<sup>22</sup>İsmet GİRİTLİ ve Jale SARMAŞIK, **Anayasa Hukuku**, (İstanbul, Beta Yayınları, 2. Baskı, 2001), s.175.

<sup>23</sup>DİKİCİ, 2012, a.g.e., s.56.

### 2.3.6. 1961 Anayasası Dönemi

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri girişim sonucu zamanın hükümeti devrilerek TBMM feshedilmiştir. Böylece 1924 Anayasası bu tarih itibarıyla uygulamadan kaldırılmış ve askeri girişimi gerçekleştiren “ Milli Birlik Komitesi” ulus adına iktidarı eylemsel olarak kullanma hakkına sahip olmuştur.

1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 tarihinde başlayan bir anayasal kesintinin sonunda ortaya çıkmıştır. Gerçekleştirilen askeri girişimin amacı 157 sayılı ve 13.12.1960 tarihli Kurucu Meclisin Kurulması Hakkında Kanunun 1.maddesinde “demokrasiyi ve hukuk devleti ilkelerini gerçekleştirecek ve güvence altına alacak bir Anayasanın hazırlanması” olarak belirlenmiştir.<sup>24</sup>

MBK bir anayasa hazırlamak üzere 157 ve 158 sayılı kanunlarla bir Kurucu Meclis kurulması kararını verdi. Kurucu Meclis, MBK ve temsilciler meclisinden oluşturuldu. Temsilciler meclisinin oluşumu için birden çok yöntemden yararlanıldı.

1. Temsilciler meclisinin bir kısmı mevcut bakanlar kurulu üyeleridir. Bakanlık sıfatlarından ayrılışlarında Temsilciler Meclisi üyeliği devam eder.
2. Devlet başkanı 10, Milli Birlik Komitesi 10 üyeyi seçer.
3. İllerden seçilen 75 temsilcidir.
4. Siyasi partilerden seçilen temsilciler 74'tür. Bunun 49'u CHP, 25'i ise Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi tarafından seçilmiştir.
5. Diğer teşekkül ve kurumlardan;

MBK ve Temsilciler meclisinin, yani kurucu meclisin hazırladığı Anayasa taslağı 9 Temmuz 1961 günü halkoyuna sunulurken %61,5 evet, % 38,5 hayır oylarıyla kabul edilmiştir.<sup>25</sup>

1961 Anayasası, “anayasanın üstünlüğü” ilkesini açıkça kabul eden katı bir anayasaydı. Değiştirilmesi için TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kabul oyu gerekmektedir.

<sup>24</sup>Zafer GÖREN, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Yetkin Yayınları, 2011),s.61.

<sup>25</sup>Ferman DEMİRKOL, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar**, (İstanbul, Filiz Yayınları, 2011).



1961 Anayasasının “Genel Esaslar” başlığını taşıyan birinci nitelikleri gibi temel ilkeler düzenlenmiştir. Devletin şekli konusunda bir yenilik yoktur.Devlet şekli,cumhuriyettir(mad.1). Cumhuriyetin nitelikleri konusunda ise 1961 Anayasası,1924 Teşkilat-ı Esasiye kanundan oldukça farklıdır. 1924 Teşkilat-ı Esasiye kanunu 2’nci maddesinde devletin temel nitelikleri olarak cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılıksayılmıştır.<sup>26</sup>

### 2.3.7. 1982 Anayasası Dönemi

12 Eylül 1980 günü silahlı kuvvetlerin yönetime el koyması ile yeni bir dönem başladı. Yeni dönemdeki Milli Güvenlik Konseyi (MGK) devlet yetkilerinin tamamını kendinde topladı. MGK genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarından meydana gelmiştir. Konsey 27 Ekim 1980 tarihinde 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunu kabul etti. Bu kanuna göre, yasama yetkisini MGK başkanı ve devlet başkanı kullanacaktır. Yeni bir anayasa yapıncaya kadar MGK karar ve bildirimlerinde yer alan ve alacak olan hükümlerden anayasaya uymayanlar anayasa değişikliği, kanunlara uymayanlarda kanun değişikliği olarak kabul edileceği öngörülmüştür.<sup>27</sup>

Yedi kısımdan oluşan yeni anayasanın Genel Esaslar başlığını taşıyan birinci kısım (1.11)dan sonra Temel Hak ve Ödevler başlığını taşıyan ikinci kısımda (mad. 12-74) ve dört bölüm halinde, haklar ve ödevlerin Cumhuriyetin Temel Organları başlıklı üçüncü ve en uzun kısımda (m. 75-160) ise yasama, yürütme ve yargıyı üç ayrı bölümde düzenlendiğini görüyoruz.<sup>28</sup>Burada son olarak 1982 Anayasasının başlıca özelliklerine kısaca değinmek uygun olacaktır.

1. Kazuistik Yöntem: 1982 Anayasası, devletin temel kuruluşunu ve temel hakları ana hatlarıyla belirleyen bir “çerçeve anayasa” değil, her şeyi her ayrıntısına kadar düzenlemek isteyen bir “düzenleyici anayasa”dır. Diğer bir ifadeyle “kazuistik yöntem” ile hazırlanmış bir anayasadır. 1961 Anayasası 1982 Anayasasına oranla

<sup>26</sup>Kemal GÖZLER, **Anayasa Hukukuna Giriş**, (Bursa, Ekin Yayınları, 2011),s.186.

<sup>27</sup>DEMİRKOL,**a.g.e.**,s.178.

<sup>28</sup>GİRİTLİ ve SARMAŞIK,**a.g.e.**,s.190.

daha kısa, daha az kazuistik olsa da, aynı husus 1961 Anayasası için de genel olarak söylenebilir.

2. Katılık: 1982 Anayasası, değiştirilmesi adf kanunlardan daha zor usûllere bağlı olan, “katı” veya “sert” bir anayasadır. Anayasanın değiştirilmesi usûlünü aşağıda ayrı bir bölüm halinde inceleyeceğiz.

3. Geçiş Dönemi: 1982 Anayasası bir geçiş dönemi öngörmüştür. Bu “geçiş dönemi” Anayasanın altıncı kısmında yer alan geçici hükümlerinde düzenlenmiştir.

4. Güçlü Yürütme: Dünyadaki genel eğilime uygun olarak 1982 Anayasası devlet yapısı içinde yürütme organını güçlendirmiştir. 1982 Anayasası bu güçlendirmeyi, bir yandan Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini artırarak, diğer yandan da, Bakanlar Kurulu içinde de Başbakana üstün konum vererek sağlamaya çalışmıştır.

5. Daha Az Katılımcı Demokrasi Modeli: 1982 Anayasasının, 1961 Anayasasına oranla daha az “katılımcı” bir demokrasi modelini benimsediği genel olarak kabul edilmektedir. 1982 Anayasası, belli ölçüde bir depolitizasyonu, yani siyasetten uzaklaşmayı amaçlamıştır.

6. Tıkanıklıkları Giderici Çözüm Yolları: 1982 Anayasası siyasal sitemde ortaya çıkan tıkanıklıkları giderici çözüm yolları öngörmüştür.<sup>29</sup>

---

<sup>29</sup>Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, (Bursa Ekin Kitabevi Yayınları, 13. Baskı, 2005), s.432.

## BÖLÜM III

### 3.1. ANAYASA YARGISI KAVRAMI

Anayasa yargısının soyut, düşünsel temellerini doğal hukuk öğretisine, eski Yunan'a kadar gerilere taşımak mümkünse de; somut, pratik anayasa yargısı son 200 yılın ürünüdür. Anayasa yargısının temeli, anayasanın üstünlüğü ve hukuk devleti ilkelerine dayanır. Katı anayasanın bulunduğu bir hukuk düzeninde, anayasa, kurallar kademelenmesinin en üstünde yer alır. Anayasanın üstünlüğü ilkesinin pratikte bir anlam ifade edebilmesi, üstünlüğü sağlayacak donanımların ya da mekanizmaların etkinliği ile doğru orantılıdır. Bu donanımların en etkin olanının, denetim mekanizması olduğundan kuşku yoktur. Bu doğrultuda, kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi Avusturyalı hukukçu Hans Kelsen'in kurduğu kademeli bir hukuk düzeninin mantıkî sonucudur.<sup>30</sup>

Anayasa Yargısının temeli, anayasanın üstünlüğü ve Hukuk Devleti ilkelerine dayanmaktadır. Anayasanın üstünlüğü, bazı ön koşulların varlığı ile vücut bulabilmektedir. Şu halde, kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi için bulunması gereken ilk husus, yazılı sert bir anayasanın varlığıdır. Çünkü aksi halde kanunu anayasadan ayıran bir kriter bulunmayacak, başka bir deyişle, kanunlar için bir denetleme mekanizması mevcut olmayacaktır. Kelsen'in ünlü piramidine göre, piramidin en üstünde anayasa yer almakta, daha sonra kanunlar, yönetmelikler, tüzükler ve içtihatlar gelmektedir. Ayrıca üst norm diğerlerinin de mevcudiyet sebebi olmaktadır. Bu durumda Anayasa Yargısı için temel husus normlar hiyerarşisi olmakta, gerekli denetim içinde yazılı anayasanın varlığı zorunlu hale

---

<sup>30</sup>Bülent TANÖR ve Necimi YÜZBAŞIOĞLU, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, (İstanbul, Beta Yayınları, 11.Baskı, 2012),s.466.

gelmektedir. Ancak yazılı ve sert bir anayasanın varlığı, tek başına, Anayasa Yargısına vücut vermeye yeterli değildir.<sup>31</sup>

Anayasa yargısının dayandığı bir diğer temel ilke, hukuk devleti ilkesidir. Yakın tarihimize kadar hukuk devleti deyiminden, yürütme organının kanunlara bağlılığını sağlayacak denetim anlaşılıyordu. Çünkü tarihî süreç içinde özgürlük mücadelesi hep monarka karşı yapılmış, parlamentolar monarka karşı özgürlükleri koruyucu işlev üstlenmişti. Böyle olunca da, parlamentonun çıkardığı kanunlar, özgürlüklerin en büyük güvencesi, hatta Rousseau'cu anlayışla "genel iradenin ifadesi" ve dolayısıyla da özgürleşmek demektir. Bu anlayışta hukuk devleti kanun devleti ile özdeşleşiyordu. Oysa yine tarih göstermiştir ki, parlamentolardaki geçici çoğunlukların çıkardığı kanunlarla da özgürlükler çiğnenmiş, baskı yönetimleri kurulabilmiş; hatta çoğunluğun baskısı, baskıların en tehlikelisi ve korkuncu olabilmiştir. Bu da, özgürlüklerin güvenceye alınabilmesi için, kanun devletinin yeterli olmadığını, parlamentonun çıkardığı kanunların da denetlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, artık sadece yürütme organının değil, yasama organının da uyması gereken hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece, devletin tüm organları hukukla sınırlanmış olacaktır. Günümüzde, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvenceye alan, bunun için de devletin tüm organlarının kuruluşunu, görev ve yetkilerini ve bunların sınırlarını belirleyen hukuk kuralları ise anayasalardır.<sup>32</sup>

Geniş anlamda anayasa yargısı, anayasaya uygunluğunu sağlamak amacıyla yönelik her türlü yargı işlemini veya anayasal sorunların yargısal usullerle çözümlenmesi sürecini ifade eder. Dar anlamda anayasa yargısı ise, kanunların ve diğer bazı yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun yargı organları tarafından denetlenmesi anlamına gelir. Dar anlamda anayasa yargısı yasama organı tarafından yapılan işlemlerin anayasal bir çerçeve içerisinde sınırlandırılmasını sağlamak ve bu suretle temel hakları otorite karşısında korumak ve onları geliştirmek amacıyla, kanunların ve diğer yasama organı tasarruflarının anayasaya

---

<sup>31</sup>Musa Erdem ALTINHALKA, **Yeni Bir Model Olarak Anayasa Mahkemesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010),s.4.

<sup>32</sup>TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU,2012,a.g.e.,s.467.

uygunluğunun yargısal makamlar tarafından denetlenmesidir. Anayasa yargısı kavramının en yaygın tanımı ise “doğrudan doğruya anayasa riyeti sağlayan her türlü yargı işlemi” şeklinde olanıdır. Bu tanımda doğrudan doğruya sözcüğüyle, anayasa yargısı ile idari yargı arasında bir sınır belirtilmek istenmektedir. İdari tasarruflara karşı koruma sağlamaya yönelik idari yargının işlemleri, doğrudan doğruya anayasaya riyet sağlamaya amaçlı değildir. Anayasayargısının temel amacı ise tamamıyla anayasaya uygun işlemlerin oluşumunu sağlamak ve bu alandaki aykırılıkları gidermektir. Anayasa yargısı, kimi geleneksel kaygılara rağmen batı demokrasilerinin sürekli olarak zafere ilerleyen köşe taşı bir kurumu niteliğindedir. Siyasal yargının, klasik güçler ayrımı kuramı ve hatta demokrasi anlayışıyla çelişen yönleri olduğu ileri sürülmüştür.

Kanunların anayasaya uygunluğunu temin etmekle klasik demokrasinin elde ettiği kazanç ikidir:

1) Millet iradesini ve millet hâkimiyetini ifade eden anayasanın, teşri organ marifetiyle ihlal edilmemesi. Daha doğrusu millet iradesinin her türlü tecavüzden masun tutulması.

2) Ferdin, devlete karşı himayesi yani ferdi hak ve hürriyetlerin devlete ve çoğunluğun iradesine karşı korunması, kanunların anayasaya uygunluğunun murakabesi bakımından son derece ehemmiyet arz eden bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır.

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargı kontrolü ilk defa ABD’de uygulanmış olup günümüzde dünya devletlerinin büyük bir bölümü tarafından uygulanmaktadır. Kanunların anayasaya uygunluğunun yargı organların tarafından yapılan kontrolüne teoride ve uygulamada “Anayasal Yargı” adı verilmektedir.<sup>33</sup>

### **3.2. Anayasa Yargısının Meşruluğu**

Anayasa Mahkemesi gibi geniş yetkilerle donatılmış bir mahkemeyi erkler ayrılığına dayalı klasik bir demokratik parlamenter sisteme yerleştirmek kolay değildir. Çünkü böyle bir sistemde devlet iradesi, halkın doğrudan seçtiği

---

<sup>33</sup>Selim ÖZTÜRK, *İptal Davaları Açısından Anayasa Yargısı Ve Çalışma Esasları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), s.15-16.

parlamento ve onun çıkardığı yasalar aracılığıyla belirir. Bu yasaları uygulayan, yürütme erkini kullanan hükümeti, parlamento belirler ve denetler. Bağımsız mahkemeler de yasalara sıkı sıkıya bağlılık içinde yargısal denetim işlevini yerine getirirler. Parlamentonun çıkardığı yasaların anayasaya uygunluğu konusunda karar verebilen bir yargı mekanizması (Anayasa Yargısı) bu güç dengesini değiştirmektedir. Bu olgu, “Devlet gücünün dengelenmesi ve sınırlanması amacıyla demokrasi ilkesi, hukuk devleti önlemleri ile mükemmelleştirilmektedir” denilerek haklı çıkarılabilir. Bununla birlikte parlamentonun üstünlüğünün kırılması ve öneminin bir mahkemeye kaydırılmasının gerekçelendirilmesi için sadece hukuk devleti düşüncesi yeterli görülmemiş, anayasa yargısının gerçek meşruluğunu, devlet gücünü temel uzlaşma olarak bağlayan anayasanın üstünlüğünden aldığı anlayışı ağırlık kazanmıştır.<sup>34</sup>

Anayasa yargısının meşru olmadığına ilişkin görüşler şu şekilde toplanmaktadır: Demokrasiyi benimsemiş bir yönetim sisteminde, çoğunluk ilkesine uygun olarak halkın temsilcilerinin iradesini yansıtmayan bir yasa meşru olarak kabul edilmez. Bu bakımdan bir yasayı geçersiz kılmak da halkın temsilcileri tarafından gerçekleştirilebilir. Yargıçların, halkı temsil etmedikleri, onlar tarafından seçilmedikleri ve onlara karşı sorumlu olmadıkları için- çünkü bağımsız ve uzun dönemli olarak görevlendirilirler- anayasa yargısı organları parlamentonun yaptığı işlemleri denetlemek ve geçersiz kılmak yetkisine sahiptir.<sup>35</sup>

İlhan Özay’a göre, anayasa yargısının demokratik sistemle çelişen bir durum olmadığı Kurucu Meclisteki anayasa koyucu tarafından demokratik rejimi güvenceye almak amacıyla bilerek ve isteyerek kurulması ile açıklanır. Denetleyenin, denetlenenin gerçek anlamda dışında kalmasını sağlamak amacıyla anayasa yargısı veya diğer ülkelerde onunla aynı konumda olan diğer organların demokratik meşruluktan yoksun olması kaçınılmaz bir sonuç ve hatta bir ölçüde gerekli olduğu kabul edilir. Bu durum, anayasa yargısı üyelerinin de yasama üyeleri gibi seçimle göreve getirilmesi biri diğerin devamı olacağı, dolayısıyla da yasamayı denetlemenin mümkün olmayacağı şeklinde açıklanır. Anayasa yargısının

---

<sup>34</sup>GÖREN, 2011, a.g.e., s.266.

<sup>35</sup>Hüseyin AKSU, **Anayasa Mahkemesi Siyaset İlişkisi: Türkiye Örneği**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Kahramanmaraş, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), s.15.

demokratik meşruiyet sorununun üyelerinin belirlenmesi sürecinde yasama organının dâhil edilmesi yolu ile aşılabileceği ifade edilmektedir. Avrupa örneklerine bakıldığında bunun büyük oranda gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. Almanya’da mahkemenin 16 üyesi vardır; sekizini birinci meclis, sekizini ikinci meclis seçmektedir. İspanya’da 12 üyenin sekizini, dörder iki meclis seçmektedir. Fransa’da Anayasa Konseyi’nin dokuz üyesinden üçünü Cumhurbaşkanı, üçünü Millet Meclisi Başkanı, üçünü Senato Başkanı seçmektedir. Bununla beraber ABD Yüksek Mahkemesinin dokuz üyesi de ABD Başkanı ve Senatonun ortak iradeleriyle belirlenmektedir. Görüldüğü gibi, hem ABD hem de Avrupa’da genelde siyasi irade özelde parlamentolar, anayasa mahkemelerinin siyasi oluşumunda belirli rol oynamaktadırlar. Bu durum doğası gereği siyasal nitelikli faaliyetlerde bulunan bir organın demokratik meşruluğu açısından kaçınılmazdır. Bu şekilde bir demokratik meşruluk arayışının gereksiz olduğunu dile getiren Meltem D. Caniklioğlu’na göre, anayasa yargısı, hem insan hakları için öngörülebilir bir güvenceli bir sistem oluşturmakta; hem de devlet organları ve siyasal kararlar üzerinde halk denetiminin sağlanabilmesi için etkin bir mekanizma oluşturmaktadır. Anayasa yargısına mutlaka demokratik bir meşruiyet aranacaksa, bunu, bu görevi yerine getirecek yargıçların seçilmesinde değil, yerine getirdikleri görevlerin ve kullandıkları yetkinin niteliği ve konusunda aramak gerekir. Hukukî meşruiyeti, halkın üstün iradesi kabul edilen anayasanın, üstün hukuki konumundan alan anayasa yargısı Kemal Gözler’e göre, anayasa yargısının meşruluğu kanunların anayasa uygunluğunun denetlenmesi gerektiği ile açıklanamaz. Çünkü bir kanunun anayasaya aykırı olup olmadığına yorum yaparak karar verilir. Anayasa yargısının benimsemiş olduğu bir sistemde bu yorumu anayasaya yargısı organları yaparken, anayasaya yargısının olmadığı bir ülkede bu yorum yasama organı tarafından yapılmaktadır. Anayasa yargısı yorumunun, yasama organının yorumundan daha doğru olduğunun gösterilmesi mümkün değildir. Her iki organın da yorumu yanlış olabilir. Nitekim anayasanın yorumu bir bilme işlemi değil, bir irade işlemidir. Çünkü bir anayasa normunun kendiliğinden ortaya çıkacak açık bir anlamı yoktur. Bu anlam yorum yoluyla ortaya konmaktadır ve bu yorum, yorumcuya göre değişebilmektedir. Dolayısıyla anayasanın yorumlanması, bilme alanında değil, irade alanında yer alır. Bir demokraside ise irade gerektiren alanda, yargıçlar değil, halk veya halkın temsilcileri karar verebilir.

Carl Schmitt'e göre anayasa yargısının varlığı anayasanın esnekliğini yok etmektedir. Anayasanın bazı noktalarda açık hükümler taşınamaması, gerçekten elverişli bir durum sağlar. Bu durum bir talihsizlik olarak değil, sevinilecek bir durum olarak görülmelidir. Çünkü ileride ortaya çıkacak sorunlar zamanın koşullarına ve gereklerine göre yapılacak yorumlara göre çözülebilir. Bu nedenle, anayasayı işleyip geliştirmek aktif anayasal organlara bırakılmalıdır. Ancak anayasal organların hukuk yaratan bu kendilerine özgü etkinlikleri bir davacının anayasa mahkemesinde kesin, herkesi ve bütün devlet organlarını bağlayıcı karar istemesi ve mahkemenin bu doğrultuda karar vererek aceleci bir şekilde uygulamaya koyması ile durdurulmuş veya yavaşlatılmış olur. Bazı anayasalar ise, yargısal yorum yetkisinin kendi mahkemelerine verilmesini açıkça reddetmektedir.<sup>36</sup>

### 3.3.Dünyada Uygulanan Modeller

#### 3.3.1.Amerikan Modeli

Amerikan modeli anayasa yargısının başlangıcı 19. yüzyıla, 1803 tarihli "Marbury v. Madison" davasına kadar götürülebilir. Amerikan Yüksek Mahkeme yargıçlarından John Marshall, bu davada anayasanın üstünlüğü ilkesine gönderme yaparak, Amerikan Anayasasında açıkça öngörülmediği halde, anayasaya aykırı yasaların mahkemeler tarafından uygulanmaması gerektiğine karar vermiştir. Bu tarihten sonra ABD'de tüm yargıçların bakmakta oldukları davalarda uyguladıkları yasaların anayasaya aykırı olup olmadığını inceleme yetkisine sahip oldukları kabul edilmiş, böylece ABD'de yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi yaygınlaşarak devam etmiştir. Bu anlatılanlardan Amerikan modeli anayasa yargısının iki özelliği tespit edilebilir: Birincisi, ABD'de bütün mahkemeler anayasaya uygunluk denetimi yapabilir. İkincisi, bu modelde bir mahkeme bir yasanın anayasaya aykırı olduğuna karar verdiğinde söz konusu yasayı "iptal" etmez, "ihmal" eder; yani önündeki olaya uygulamaz. Bu ihmal kararı diğer mahkemeler için "emsal" teşkil eder ve nihayetinde Yüksek Mahkeme'nin içtihadıyla tüm alt derece mahkemeleri için bağlayıcı hale gelir. Böylece, söz

---

<sup>36</sup>AKSU,a.g.e.,s.15-17.



konusu yasa "hukuken" iptal edilmediği, yani hukuk sisteminde yaşamaya devam ettiği halde "fiilen" tamamen uygulanmaz hale gelir.<sup>37</sup>

### 3.3.2.Avrupa Modeli

Kanunların anayasaya uygunluğunun, genel mahkemeler tarafından değil, bu işle görevlendirilen özel bir mahkeme tarafından denetlenmesine ise “Avrupa modeli anayasa yargısı”, “merkezî tipte anayasa yargısı” veya “özel mahkeme sistemi” denmektedir. Bu modelin ilk örneği 1920 Avusturya Anayasası ile kurulan Avusturya Anayasa Mahkemesidir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise 1948 İtalyan, 1949 Alman Anayasaları da merkezî tipte bir anayasa mahkemesi kurmuşlardır. 1958 Fransız Anayasası da bir Anayasa Konseyi kurmuştur.<sup>38</sup>

Ancak bu konsey, 1974 yılına kadar anayasa yargısı organı olarak faaliyet göstermemiştir. Daha sonra 1961 Anayasasıyla Türk Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Türkiye’den sonra Anayasa Mahkemesi, 1976 Portekiz, 1978 İspanya Anayasaları tarafından kurulmuştur. Doğu Avrupa ülkelerinin de hemen hemen hepsinde sosyalist rejimlerin yıkılışından sonra, 1990’lı yıllarda, birer anayasa mahkemesi kurulmuştur. Anlaşılacağı üzere merkezi tipte anayasa yargısı artık Avrupa düzeyinde oldukça yaygınlaşmıştır. Haliyle yazılı bir anayasaya sahip olmayan İngiltere’de anayasa yargısı yoktur. Hollanda’da ise yazılı anayasa olmasına rağmen anayasa yargısı yoktur. Dahası 1983 Hollanda Anayasasının 120.Maddesi, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesini açıkça yasaklamaktadır. Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya ve Lüksemburg’ta çok sınırlı bir anayasaya uygunluk denetimi vardır. Avrupa modeli anayasa yargısı, genel mahkemelerin kanunlar ile anayasa arasındaki çatışmayı “lexsuperiordeogatlegiinferiori” (üst kanun alt kanunu ilga eder)esasına göre çözmeyi başaramadıkları ülkelerde ortaya çıkmıştır. İtalya’da davayla ilgili makamlar ya da kişiler, davaya taraf olabilirler. İspanya’da da, mahkeme önünde izlenen prosedür çok belirgin bir yargısal niteliğe sahiptir: Avukatlarca tarafların temsili, avukatların dosyalara girişi, davacı ve savunucuların müdahalesi, tanıkların

---

<sup>37</sup>Levent GÖNENÇ,“Anayasa Uygunluğunun Denetimi ve Anayasa Yargısı”,(Ankara,TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri,2010),s.7.

<sup>38</sup>Kemal GÖZLER,Anayasa Hukukuna Giriş,(Bursa Ekin Kitabevi Yayınları,2004), s22.

dinlenmesi, nitelikli kişilerin dinlenmesidir. Anayasa yargısına başvurma yöntemleri iptal davası, itiraz davası ve bireysel başvurudur. Bu yöntemlere daha sonra değinilecektir.<sup>39</sup>

### 3.4. Türk Anayasa Yargısı

1876 Kanun-i Esasisi'nde, öngörülen anayasaya uygunluk denetimi siyasal denetimdir. Bu anayasaya göre, Âyan Meclisi, Mebusan Meclisinin çıkardığı kanunları inceleme ve Kanuni Esasi'ye aykırı olanları kesin ret kararı ile yahut değiştirilmek üzere Mebusan Meclisine iade etme yetkisine sahipti. Meclis hükümeti sistemini benimseyen 1921 Anayasasında ise bu konuda hiçbir hüküm bulunmamaktaydı. Türkiye'de anayasa yargısı konusundaki ilk ciddi girişimler Cumhuriyet ile başlamıştır. 1924 Anayasası, anayasanın üstünlüğünü belirtiyor ve bu itibarla sert anayasa niteliğini taşıyordu ancak, anayasada, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi yolunda açık bir hüküm yer almıyordu. Bu bağlamda anayasanın, kanunların anayasaya aykırı olamayacağını belirten net hükmünden ve sert anayasa niteliğinin haiz oluşundan hareketle, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenip denetlenemeyeceği doktrinde tartışılmıştır.<sup>40</sup>

1961 Anayasası da, 1924 Anayasası gibi katı (mad. 155) ve anayasanın üstünlüğü ilkesini (mad. 8) açıkça benimseyen bir anayasadır. Fakat 1961 Anayasasının 1924 Anayasasından çok önemli bir farkı bulunmaktadır. Bu fark 1961 Anayasasının anayasa yargısına (mad. 145-152) açıkça yer vermesidir. 1961 Anayasası bu hükümleriyle ülkemizde anayasaya uygunluk denetiminin yolunu açmıştır. İlgili maddeler incelendiğinde 1961 Anayasasının merkezileşmiş anayasa yargısı modelini benimsediği görülmektedir. 1961 Anayasası ile başlayan anayasaya

---

<sup>39</sup>Deniz BALCI, "Dünyada Anayasa Yargısı Modelleri ", Siyasa: Siyaset Bilimi ve Hukuk Öğrenci Dergisi, s.5, [http://www.veyseldinler.com/yazimaraclari/my\\_documents/my\\_files/D36\\_deniz\\_balc%C4%B1\\_anayasa\\_yarg%C4%B1s%C4%B1.pdf](http://www.veyseldinler.com/yazimaraclari/my_documents/my_files/D36_deniz_balc%C4%B1_anayasa_yarg%C4%B1s%C4%B1.pdf), (01.10.2011).

<sup>40</sup>Kadriye AKINCI, **Anayasaya Uygunluk Denetiminin Kapsamı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Kayseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), s.10.

uygunluk denetimi 1982 Anayasasında da devam etmiştir. Aşağıda 1982 Anayasasında düzenlenen anayasaya uygunluk denetimi incelenecektir.<sup>41</sup>

### 3.4.1. 1961 Anayasasında Yüce Divan

27 Mayıs 1960 ihtilali ile başlayan ve 1961 Anayasasının yürürlüğe girdiği 9 Temmuz 1961 tarihine kadar geçen dönem Yüce Divan yargısı ile ilgili eleştirilerin en yoğun olduğu dönem olmuştur. 1961 Anayasası ile de Yüce Divan yargısı konusunda yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü 1961 Anayasası Yüce Divan görevini yine bu anayasa ile ilk kez kurulan Anayasa Mahkemesine vermiştir. 1961 Anayasasının 145 ile 152. maddeleri Anayasa Mahkemesini düzenlemiştir. 1961 Anayasasının 147. maddesi Anayasa Mahkemesinin görevlerini belirtmektedir. Aynı maddenin 2. fıkrasında “Cumhurbaşkanı; Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay Danıştay, Askeri Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkan sözcüsünü, Askeri Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir” diyerek, Anayasa Mahkemesi’nin Yüce Divan sıfatıyla görevi belirtilmiştir. 1961 Anayasası’nın 147/3. maddesine göre Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yaptığı yargılamada savcılık görevi Cumhuriyet Başsavcısına verilmiştir. Bu düzenlemeler 1961 Anayasasının 20.09.1971 tarihli değişikliğinde de aynı şekilde muhafaza edilmiştir. 1961 Anayasasında düzenlenen Yüce Divan ile 1982 Anayasasında düzenlenen Yüce Divan arasında gerek bu görevi yapan organ açısından, gerekse de yapılan görevin niteliği açısından büyük oranda benzerlik olduğu görülmektedir. Bu nedenle 1982 Anayasasında Yüce Divan anlatılırken ayrıca 1961 Anayasasında düzenlenen Yüce Divan ile ilgili açıklamalarda yapılacaktır.<sup>42</sup>

---

<sup>41</sup>İsmail BİRSEN, *Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Ve Yokluk Kararları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009),s.15.

<sup>42</sup>Erdal KILIÇ, *Yüce Divan Sıfatı İle Anayasa Mahkemesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,2006),s.27.

### 3.4.2. 1982 Anayasasında Yüce Divan

1982 Anayasasına göre Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden oluşmaktadır. Anayasa Mahkemesinin tüm üyelerini Cumhurbaşkanı seçmektedir. Ancak devlet başkanı bu seçme işinde tümüyle serbest kılınmış da değildir. 1982 Anayasanın 146. maddesine göre Cumhurbaşkanı:

1. İki asıl iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdari Mahkemesi ve Sayıştay Genel Kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterilecek üç aday arasından,

2. Bir asıl üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday içinden,

3. Üç asıl bir yedek üyeyi de doğrudan doğruya üst kademe yöneticileri ve avukatları arasından seçecektir.

Görüldüğü gibi, bu sistem Fransız anayasasının kabul ettiği atama sisteminden farklı olduğu gibi, sistemin diğer ülkelerde uygulanan “seçim sistemi ve karma sistemden” ayrıldığı tarafları da vardır. Türkiye’de üyelerin çoğunluğu Yüksek Mahkemelerin kendi başkan ve üyeleri arasından seçtiği kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Federal Almanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovenya, Hırvatistan Anayasa Mahkemeleri ile İsviçre Federal Mahkemesinde uygulanan “yasama organınca seçim” sistemi 1982 Anayasası’nda benimsenmemiştir.<sup>43</sup>

### 3.5. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu

27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri müdahale sonucu, 1924 Anayasası kaldırılmış ve teşkil edilen bir Kurucu Meclis aracılığıyla 1961 Anayasası hazırlanmıştır. 1961 Anayasasını hazırlayanlar özellikle 1950- 1960 dönemindeki tek partiye dayanan meclis tahakkümünü önlemek amacıyla iki yeni kurum

<sup>43</sup>İsam HUSSEIN, **Türk Anayasa Mahkemesinin Oluşumu Ve Denetim Yetkisi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), s.35.

getirmiştir. Bunlardan birincisi yasama alanındaki İkinci Meclis, yani Senato; ikincisi de Anayasa Mahkemesidir. 1924 Anayasası döneminde meclis çoğunluğuna dayanarak oluşan otoriter yönetim eğilimlerine karşı tepkinin bir ürünü olan Anayasa Mahkemesi, bu düşünceye göre, “Yargı içinde yer alan, fakat Yüksek Mahkemelerden ayrı, bunların dışında özel yetkilerle donatılan çok önemli” bir kuruluştur. Başka bir görüşe göre, bu dönemde Anayasa Mahkemesi, parlamentonun dışında belki de üçüncü meclis gibi çalışacak ve en üst düzeyde kesin kararlar verecek, kendine özgü ve yargı özelliği yanında siyasal niteliği de olan bir organdı.<sup>44</sup>

1982 Anayasasının düzenlemesine göre, Anayasa Mahkemesi kanunların anayasa uygunluğunu denetlemekle görevli, “özel bir mahkeme” statüsündedir.<sup>45</sup> 1982 Anayasasının 2010 değişikliğinden önceki 146’ncı maddesine göre, «Anayasa Mahkemesi on bir asıl ve dört yedek üyeden kurulur. Cumhurbaşkanı; iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay Genel Kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi işe Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer. Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesine asıl ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim görmüş veya öğrenim kuramlarında en az on beş yıl öğretim üyeliği veya kamu hizmetinde en az on beş yıl fiilen çalışmış veya en az on beş yıl avukatlık yapmış olması şarttır.»<sup>46</sup> Anayasa değişiklik paketinde, Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu düzenleyen 146. madde şöyle değiştirilmiştir: “Anayasa Mahkemesi on yedi üyeden oluşur. Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulu’nun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro

---

<sup>44</sup>Seda ORTAY, **Türk Anayasa Mahkemesi’nin İşleyişi Ve Yeniden Yapılandırma Çalışmaları**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Trabzon, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006),s.39.

<sup>45</sup>Yavuz ATAR, **Türk Anayasa Hukuku**,(Konya, Mimoza Yayınları, 2.Baskı,2002), s.322.

<sup>46</sup>Ergün ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, (Ankara, Yetkin Yayınları,11.Baskı, 2009),s.3.

başkanlarının avukatlar arasından gösterecekleri üçer aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, bir üyeyi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Genel Kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; beş üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar veya Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından; iki üyeyi ise yüksek öğrenim görmüş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasından seçer. Yargıtay, Danıştay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay Genel Kurullarından, Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, her boş üyelik için, bir üye ancak bir aday için oy kullanabilir; en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde de her bir baro başkanı ancak bir aday için oy kullanabilir ve en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Anayasa Mahkemesine üye seçilebilmek için, kırk beş yaşın doldurulmuş olması kaydıyla; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin profesör veya doçent unvanını kazanmış, avukatların en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış, üst kademe yöneticilerinin yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış olması şarttır.

Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir başkan ve üç daire başkanı seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler. Anayasa Mahkemesi üyeleri asli görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar.<sup>47</sup>

### **3.6. ANAYASA MAHKEMELERİNİN GÖREV VE YETKİLERİ**

Anayasa mahkemelerinin temel görev ve yetkisi, kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Ancak anayasa mahkemelerine bu temel görev ve

---

<sup>47</sup>AKINCI, a.g.e., s.22.

yetkisi yanında başka görev ve yetkiler de verilmektedir. O hâlde anayasa mahkemelerinin görev ve yetkilerini ikiye ayırıp inceleyebiliriz. Ancak bunları görmeden önce şunu belirtelim ki, anayasa mahkemeleri, anayasayla sonradan kurulmuş organlardır. Dolayısıyla bu organların görev ve yetkileri anayasanın kendilerine vermiş olduğu görev ve yetkilerden ibarettir. Dolayısıyla anayasa mahkemesinin görev ve yetkisi ister asıl görev ve yetkisi, ister ek görev ve yetkisi olsun, bu görev ve yetkinin anayasa mahkemesine anayasayla ayrıca ve açıkça verilmiş olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, anayasa mahkemelerinin görev ve yetkileri “genel yetkiler” değil, “verilmiş yetkiler”dir. Bu şu anlama gelir ki, bir anayasa mahkemesi kendisine hangi yetki verilmiş ise sadece o yetkiyi kullanabilir. Keza, anayasa mahkemesinin yetkileri, her zaman tâbi tutulur. Dolayısıyla anayasa mahkemeleri kendi yetkisini yorum yoluyla genişletemez; kendisine verilmiş olan görev ve yetkilerden yola çıkarak kendisine yeni yetkiler ilâve edemez. Anayasa mahkemelerinin temel görev ve yetkisi, bazı normların Anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Anayasa mahkemesinin denetimine tâbi normlar esas itibarıyla kanunlardır. Ancak bazı ülkelerde anayasalar, anayasa mahkemelerine kanunların dışında, kanun hükmünde kararname, uluslararası antlaşmalar, parlamento kararları gibi bazı norm ve işlemlerin anayasaya uygunluk denetimi görev ve yetkisini vermektedir. Biz anayasa mahkemelerinin yargısal denetimine tâbi norm ve işlemlerin neler olduğunu aşağıda ayrı bir başlık (VII) altında göreceğiz.<sup>48</sup>

Bu görevler şöyle sıralanabilir:

1. Bazı Normların Anayasaya Uygunluğunu Denetlemek: Anayasa Mahkemesinin temel görev ve yetkisi, bazı normların anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Anayasamızın 148’inci maddesinin birinci fıkrasına göre, “Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve TBMM İçtüzüğü’nün anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.”

2. Bireysel Başvuruları Karara Bağlamak: 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 5982sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla 148’inci maddede yapılan değişiklikle, Anayasa Mahkemesine, “bireysel başvuruları karara

---

<sup>48</sup>KemalGÖZLER, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, (Bursa, Ekin Yayınları, 2011), s.462.

bağlamak” görev ve yetkisi verilmiştir. Maddenin eski haline göre Anayasa Mahkemesinin böyle bir görev ve yetkisi yoktur.

3.Bazı Kişileri Yüce Divan Sıfatıyla Yargılamak: Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanını, TBMM Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve Üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı Vekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve Üyelerini, Genelkurmay Başkanını, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanını görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılamak yetki ve görevine sahiptir (AY, mad. 148/6-7).<sup>49</sup>

4.Siyasî Partilerin Kapatılmasına Karar Vermek: Anayasa Mahkemesinin bir diğer görev ve yetkisi de siyasî partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakmaktır. Anayasamızın 69’uncu maddesinin dördüncü fıkrasına göre, “siyasî partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin karar bağlanır”.

5.Siyasî Partilerin Malî Denetimini Yapmak: Anayasamızın 69’uncu maddesinin üçüncü fıkrasına göre, “siyasî partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasî partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir”.

6.Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarını Denetlemek: Anayasamızın 85’inci maddesine göre “yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilmiş olması halinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar”.

7.Milletvekilliğinin Düşmesi Kararlarını Denetlemek: Anayasamıza göre

<sup>49</sup>KemalGÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*,(18. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2012),s.418.



“milletvekilliğinin düşmesine 84’üncü maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması halinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar (mad.85)”.

8.Uyuşmazlık Mahkemesine Başkan Seçmek: Anayasamıza göre, Uyuşmazlık Mahkemesinin başkanlığını “Anayasa Mahkemesince kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar (mad. 158/2)”.<sup>50</sup> Anayasa Mahkemesi’nin istişare mütalaa verme veya herhangi bir şekilde önleyici denetim yapma yetkisi yoktur. Ancak Danışma Meclis Tasarısında, kanunların şekli açıdan denetimi “kanunun yayınlanma süresi içinde” yani, kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılması belirtilerek, bir nevi önleyici denetim mekanizması kabul edilmişti(Tasarı mad. 157). Söz konusu önleyici denetimin, Milli Güvenlik Konseyi tarafından anayasa metninden çıkarılmasının isabetli olduğu ileri sürülmüştür.

Bir takım ülkelerde Anayasa Mahkemesinin görev alanına giren, devlet organları arasındaki görev uyuşmazlıklarını çözme fonksiyonu, ne 1961 Anayasasında ne de 1982 Anayasasında Anayasa Mahkemesine tanınmamıştır. Söz konusu uyuşmazlıkların bir bölümü federal devletlerde, merkezi devletle federe devlet arasındaki uyuşmazlıklardan kaynaklandığından bunların Türkiye’de görülmesi zaten mümkün değildir. Ancak, yasama ve yürütme organları arasında çıkabilecek görev uyuşmazlıklarının çözümü bazı ülkelerde Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. Türkiye’de bu tür bir uyuşmazlığın çıkmasının 1961 Anayasasına göre mümkün olmadığı, zira kanunun üstünlüğüne dayanan bu anayasanın, yürütme organına asli ve mahfuz bir düzenleme yetkisi tanımadığı ve kanun alanının herhangi bir şekilde sınırlandırılmadığı dile getirilmiştir. 1982 Anayasasında ise nadiren de olsa bu tür uyuşmazlıklar söz konusu olabilir.<sup>51</sup>

---

<sup>50</sup>GÖZLER ,2012,a.g.e.,s.419.

<sup>51</sup>AKINCI,a.g.e.,s.22.

### 3.7.ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİNİN KONUSU

#### 3.7.1. Kanunlar

Anayasanın 148'inci maddesinin birinci fıkrasına göre; Anayasa Mahkemesi, kanunların anayasaya şekli ve esas bakımlardan uygunluğunu denetler. Türk Anayasa Hukuku bakımından kanunun şekli anlamda tanımlandığını daha önce görmüştük. Dolayısıyla, Anayasa yargısı bakımından da kanun “şekli anlamda” kanundur, Örneğin; Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan kural işlem niteliğindeki kanunların yanı sıra, kural işlem niteliğinde olmayan bütçe kanunları, Anayasa Mahkemesinin denetimine tabidirler.<sup>52</sup>

1982 Anayasası ilk metninde, iki kategori kanunu anayasaya uygunluk denetimi dışında tutmuştu. Bunlar, inkılâp kanunları ve 12 Eylül döneminde çıkarılan kanunlardır.

Anayasamızın 174. maddesine göre, “Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu.
2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun.
3. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun.
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisıyla kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikâh esası ile aynı kanunun 110'uncu maddesi hükmü.
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkânın Kabulü Hakkında Kanun.
6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun.

---

<sup>52</sup>ATAR,2002,a.g.e.,s.323.

7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun.

8.3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.” Bu sayılan kanunlar hakkında Anayasa Mahkemesinde anayasaya uygunluk denetimi yapılamaz.<sup>53</sup>

### 3.7.2. Kanun Hükmünde Kararnameler

Olağan dönemlerde Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil bakımından denetiminde yalnızca, yetki kanununda öngörülen süre içinde çıkarılıp çıkarılmadığı ile Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Kurulu üyelerinin imzalarının bulunup bulunmadığı hususlarıyla sınırlı olarak bir inceleme yapılabilir. Yani Anayasa Mahkemesi, her tür şekil şartına değil, bu iki şekil şartına yönelik “sınırlı” bir denetim yapar. Örneğin mahkeme, başbakan veya herhangi bir bakanın imzası bulunmayan bir kanun hükmünde kararnameyi şekil bakımından denetleyip iptal kararı verebilir. Ancak, bu kanun hükmünde kararnamenin TBMM komisyonlarında usulünce görüşülmediği gerekçesiyle iptal kararı veremez.<sup>54</sup>

Diğer bir istisna ise Türk Anayasası 148/1. maddesi gereğince, “Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından anayasaya, aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz”.<sup>55</sup>

### 3.7.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü

Anayasa Mahkemesi, içtüzük kararlarının anayasaya uygun olup olmadıklarını, hem şekli hem de esas bakımından denetleyebilmektedir. 1961 Anayasasının 85.maddesine göre TBMM İçtüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının meclisin faaliyetlerine, dolayısıyla komisyonlara kuvvetleri oranından katılmalarını

---

<sup>53</sup>Özlem ÖNDER, “Promil Alkol Miktarının Hukuki Geçerliliği”, <http://Hukukcu.Com/Modules/Smartsection/Item.php?Itemid=333>, (11.09.2008).

<sup>54</sup>DİKİCİ, 2012, a.g.e., s.283.

<sup>55</sup>ÖZBUDUN, 2009, a.g.e., s.392.

sağlayacak yolda düzenlenecektir. Anayasa Mahkemesi bir kararında, yeni kurulan “güven partisinin” ilgili komisyon ve karma komisyonun bünyesinde anayasanın 85.maddesinde öngörülen oranı bozduğu halde düzeltme yoluna gidilemeden ilgili kanunun (İş Kanunu) çıkarılmış olmasını anayasaya aykırı görerek şekil açısından iptal etmiştir. Doktrindeki bir görüşe göre, TBMM İçtüzüğü’nün şekli yönünden denetimi, kanunlar için öngörülen “son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılmadığıyla” Sınırlı değildir. Kanımızca, doktrindeki bu düşünce kabul görürse; Anayasa Mahkemesi TBMM genel kurulunun takdirini dikkate almakla birlikte, isterse Anayasa komisyonunda meclis genel kurulunda yapılan usulsüzlük dolayısıyla içtüzüğü’nün ilgili hükümlerini şekli açısından iptal edebilecektir.<sup>56</sup>

### 3.7.4. Anayasa Değişikliği

1982 Anayasasında 7.5.2010 günü 5982 Sayılı “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*”la Anayasanın 146, 147, 149 ve geçici 18. maddesinde çok önemli değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler sonucunda Anayasa Mahkemesinin oluşumu ve yapılanması önemli ölçüde değişmiştir. Ayrıca 3 Nisan 2011 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 30.03.2011 tarih ve 6126 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun da (kısaca Kanun olarak adlandırılacaktır) AYM’nin yeniden yapılanmasında önemli etkiler doğurmuştur.<sup>57</sup>

Anayasamızın 148’inci maddesinin ilk fıkrasına göre, Anayasa Mahkemesi, “Anayasa değişikliklerini sadece şekil bakımından inceler ve denetler.” O hâlde, Anayasa Mahkemesi, anayasa değişiklikleri üzerinde esas denetimi değil, sadece şekil denetimi yapabilir.<sup>58</sup>

---

<sup>56</sup>A. Haluk KURNAZ, “Adresle Üye Seçimi Ve Bireysel Başvuru İle Bazı Yetki Ve Görevleri Açısından Anayasa Mahkemesi”, *Yasama*, S.2, 2006,s.110.

<sup>57</sup>Ş. Cankat TAŞKIN, “2010 Anayasa Değişikliklerinden Sonra Türk Anayasa Mahkemesinin Yapılanması”, *TBB Dergisi*, S.97, 2011,s.188.

<sup>58</sup>GÖZLER,2012,a.g.e.,s.358.

### 3.7.5. Parlamento Kararları

Anayasa, TBMM'nin karar biçimindeki işlemlerinin yargısal denetime tabi tutulmasını kural olarak kabul etmemiştir. Ancak iki istisna getirmiştir. Bunlardan ilki TBMM İçtüzüğü, diğeri de, yasama dokunulmazlığın kaldırılmasına veya TBMM üyeliğinin düşmesine ilişkin kararlardır. Anayasa Mahkemesine, yukarıda sayılan kararlara ilişkin başvurma koşulları ve başvuruların Anayasa Mahkemesi tarafından nasıl değerlendirileceği hususu, Anayasanın 85. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; "Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84'üncü maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içerisinde kesin karara bağlar".<sup>59</sup>

## 3.8. TÜRKİYE'DE ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİNİN ŞEKİLLERİ

### 3.8.1. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)

İptal davası, Anayasada belirtilen bazı mercilerin bir kanunun, kanun hükmünde kararnamenin veya TBMM İçtüzüğü'nün şekil veya esas bakımından; anayasa değişikliklerinin ise yalnızca şekil bakımından iptali için, herhangi bir dava ile ilgili olmaksızın, doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesine başvurmaları ile gerçekleştirilen bir denetim şeklidir. Bu denetim herhangi bir dava ve somut bir olayla ilişkili olmadığı için soyuttur ve soyut norm denetimi olarak anılır.<sup>60</sup>

---

<sup>59</sup>Aslı NACAR, *Anayasa Mahkemesi Üyeliği*, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), s.12.

<sup>60</sup>DİKİCİ, 2012, a.g.e., s.277.

### 3.8.2. İptal Davası Açma Yetkisi

Anayasamızın 150'nci maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:“Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, cumhurbaşkanına, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye, tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İktidarda birden fazla siyasî partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.”O halde genel olarak iptal davası açma hakkı şu üç organa tanınmıştır:

a) Cumhurbaşkanı

b) İktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları

c) Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyeler (yani 110 milletvekili). Şekil Bozukluğuna Dayalı İptal Davası Açma Hakkına Sahip Olanlar. Anayasamızın 148'inci maddesinin birincifikrasında da kanunların ve Anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetlenmesine ilişkin iptal davası açma hakkını “şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir” diyerek sınırlandırmış Ur. yani iktidar ve ana muhalefet partileri Meclis grupları şekil bakımından anayasaya aykırılık iddiasıyla iptal davası açamazlar.<sup>61</sup>

### 3.8.3. Dava Açma Süresi

1982 Anayasası (mad.150) ile altmış güne indirilmiştir. Bu değişiklikle, anayasa yargısı sürecinin hızlandırılmak istenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Maddenin gerekçesine göre; “Anayasaya aykırı görülen bir hükmün uzun süre uygulanmasını önlemek için doksan günlük süre altmış güne indirilmiştir.” Şekil ve esas yönünden açılacak iptal davaları arasında, dava süresi bakımından da ayırım yapılmıştır. Şekil bozukluğuna dayanan iptal davası, iptali istenen kanunun veya anayasa değişikliğinin yayımlandığı tarihten itibaren ancak on gün içinde açılabilir.

<sup>61</sup>GÖZLER,2012,a.g.e.,s.362.

(mad.148V2) Yukarıda da belirtildiği gibi, kanun hükmünde kararnameler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, kısıtlayıcı özel hükme tabi değildir.<sup>62</sup>

### 3.8.3.Davanın Açılması

AYM genel sekreterliğinin dava dilekçesini kaleme havale ettiği tarihte dava açılmış sayılır. Genel sekreterlikçe davayı açanlara davanın açıldığına dair bir belge verilir. Davayı açanlar, iddialarını anayasanın hangi madde veya maddelerine aykırı olduğunu ve iddialarının gerekçelerinin nelerden ibaret olduğunu açıklamak zorundalardır. Anayasa Mahkemesi 10 gün içinde inceleme yapar, eksiklikler görürse 15 gün içinde tamamlamak için davayı açanlara süre tanır. Bu süre içinde eksiklikler tamamlanmaz ise iptal davası açılmış sayılır. Davanın açılmamış sayılması hakkında karar Anayasa Mahkemesince verilir. Bu karar ilgililere tebliğ olunur ve Resmi Gazete’de yayımlanır.<sup>63</sup>

### 3.8.4. Somut Norm Denetimi ( İtiraz Yolu)

Bu husus anayasanın 152’inci maddesinde ve 6216 sayılı kanunun 40 ve devamı maddesinde düzenlenmiştir. İtiraz yolunda bir davaya bakmakta olan mahkeme olayın çözümü için uygulayacağı yasa hükmünün anayasaya aykırı olduğuna kanaat getirirse resen veya davanın taraflarının bu konudaki iddiasını mahkeme ciddi bulursa dosyayı gerekçesiyle birlikte anayasa mahkemesine gönderir ve anayasa mahkemesinin bu konudaki vereceği karara kadar davayı geri bırakır. Anayasa mahkemesi bu konuda işin kendine gelişinden itibaren 5 (Beş) ay içinde kararını verir. Şayet anayasa mahkemesi 5 ay içinde kararını vermezse mahkeme mevcut kanuna göre davayı görmeye devam ederek kararını verir. Ancak anayasa mahkemesinin kararı ilgili davanın kesin karara bağlanmasına kadar gelirse mahkeme bu karara uymak zorundadır. Dava sırasında tarafların anayasaya aykırılık iddiasını mahkeme ciddi bulmazsa bu konu temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır. Anayasa mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararı Resmi

---

<sup>62</sup>ÖZBUDUN,2009,a.g.e., s.410.

<sup>63</sup>DEMİRKOL,a.g.e.,s.361.

Gazetede yayımlanır. Bu yayımdan itibaren 10 (on) yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün anayasaya aykırılık iddiasıyla anayasa mahkemesine başvuruda bulunmak mümkün değildir.<sup>64</sup>

#### **2.8.4. 1.Konusu**

Somut norm denetimine ancak kanun ve kanun hükmünde kararnameler konu olabilir. Bu husus anayasanın 152'nci maddesinden “bir davaya bakmakta olan mahkeme ve uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini anayasaya aykırı görürse” diyerek açıkça belirtilmiştir. O halde, kanun ve kanun hükmünde kararname dışında kalan normlar (TBMM İctüzüğü, Anayasa değişiklikleri) somut norm denetimi konu alamazlar. Kanunların da şekil bakımından anayasaya aykırılığı somut norm denetimi yoluna konu alamaz. Zira anayasamıza göre, “kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz, defi yoluyla da ileri sürülemez”.<sup>65</sup>

#### **3.8.4. 2.Şartları**

1982 AY m.152/1'de bir davaya bakmakta olan mahkemenin uygulanacak bir kanunun (veya kanun hükmünde kararnamenin) hükümlerini anayasaya aykırı görmesi hâlinde veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varılması halinde Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakması gerektiği düzenlenmiştir. Buna göre somut norm denetiminin işletilebilmesi için gerekli şartlar şu şekilde ifade edilebilir.<sup>66</sup>

---

<sup>64</sup>ÖZER,a.g.e.,s.246.

<sup>65</sup>GÖZLER ,2012,a.g.e.,s.42.

<sup>66</sup>Onur SIR, **Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İzmir, YayınlanmamışDoktora Tezi, 2010), s.321.



### 3.8.4.2.1. Görülmekte Olan Bir Dava

Somut norm denetiminin temel şartı ve ayırıcı özelliği, bu yolun ancak görülmekte olan bir davanın (derdest bir davanın) bulunması halinde işletilebilmesidir. Dava sona erdikten yani esas hüküm verildikten sonra itiraz yolu işletilemez. Ancak, itiraz yoluna başvurulmasından sonra dava bir sebeple sonra dahi, anayasal denetim devam eder ve sonuçlandırılır. Mahkemede görülen davanın sonuçlanması itiraz yoluna başvurulmasına kesin olarak ortadan kaldırmamaktadır. Mahkemenin esas hükmüne karşı temyiz merciinde bir dava açılarak esas hüküm temyiz merciine intikal ettirilmiş olursa, temyiz dilekçesinde veya temyiz duruşmasında da anayasaya aykırılık iddiasıyla itiraz yoluna başvurulabilir.<sup>67</sup>

### 3.8.4.2. 2.Merciin Mahkeme Olması

Somut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesine ancak bir “mahkeme” başvurulabilir. Anayasa Mahkemesi sorgu hâkimlerinin, hakemlerin, vergi itiraz ve temyiz komisyonlarının, il ve ilçe idare kurullarının mahkeme kavramına girmediklerine; buna karşılık, Anayasa Mahkemesi icra-tetkik mercilerinin ve disiplin mahkemelerinin ise mahkeme sayılacağına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesinin kendisi de siyasî parti kapatma davaları ile Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalarda anayasanın 152’nci maddesi anlamında “bir davaya bakmakta olan mahkeme” niteliğindedir.<sup>68</sup>

### 3.8.4.2.3. Davada Uygulanacak Hüküm

Bir davaya bakmakta olan bir mahkeme, herhangi bir norm için değil, o davada uygulanacak olan kanun hükümleri için def’i yoluyla Anayasa Mahkemesine başvurulabilir. Diğer bir ifadeyle dava yargıcı, baktığı davada, Anayasa’ya aykırı gördüğü ya da aykırılık savının ciddi olduğu kanısına vardığı bir kuralı,

---

<sup>67</sup>DIKICI,2011,a.g.e.,s286.

<sup>68</sup>GÖZLER,2012, s.364.

uygulamadan karar veremeyecek durumda ise konuyu Anayasa Mahkemesine getirmesi gerekir.<sup>69</sup>

Anayasamızın 152. maddesine göre bir kanun veya KHK hükmünün anayasaya aykırı olduğu iddiası ile itiraz yoluna başvurulabilmesi için ilgili hükmün bakılmakta olan davada uygulanacak bir hüküm olması gerekir. Yani davaya bakmakta olan mahkeme pozitif hukuk içerisinde yer alan ve anayasaya aykırı olduğu kanısına vardığı herhangi bir normun değil sadece somut olayda uygulanacak normun anayasaya aykırı olduğu iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Doktrinde uygulanacak kural kavramının dar kapsamlı ve geniş kapsamlı olarak iki şekilde ele alınması gerektiği yönünde fikirler ileri sürülmüştür. Kıratlı'ya göre davada uygulanacak kural, dava sebebiyle uygulanacak olanıdır. "Hüküm bir kanunun anayasaya aykırılık meselesi çözümlenmeden verilemiyorsa, yani dava sonucunu etkileyecek bir düzenleme içeriyorsa bu kanunun Anayasa Mahkemesine intikali gerekir"demektedir.<sup>70</sup>

### 3.8.5. Bireysel Başvuru

12 Eylül 2010 tarihli halk oylaması ile kabul edilen 5982 sayılı Kanun, Türkiye'de ilk kez bireylere Anayasa Mahkemesine başvuru hakkı tanımıştır. Buna göre; herkes, anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Ancak, başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Bireysel başvurular bölümlerce karara bağlanır. Ancak; bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz. Anayasa, bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için bölümler bünyesinde inceleme komisyonları oluşturulabilmesini hükme bağlamaktadır.<sup>71</sup>

---

<sup>69</sup>Özge APİŞ, **Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türk Maddi Ceza Hukuku İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Antalya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009), s.37.

<sup>70</sup>Harun ÇOLAK, **Anayasa Mahkemesinin Görev Ve Yetkilerinin İncelenmesinin, Federal Almanya Anayasa Mahkemesi İle Karşılaştırılması**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Balıkesir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), s.76.

<sup>71</sup>Bilal CANTAN, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Detay Yayıncılık, 2010), s.130.

### **3.8.5.1. Bireysel Başvuru Hakkı**

Herkes, anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. İhlâlâle neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörölmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir. Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi, Anayasa Mahkemesi kararları ile anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.<sup>72</sup>

### **3.8.5.2. Bireysel Başvuru Hakkına Sahip Olanlar**

Bireysel başvuru ancak ihlâlâle yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir. Kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamaz. Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir. Yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamaz.<sup>73</sup>

### **3.8.5.3. Bireysel Başvuru Usulü ve Başvuru Süresi**

Bireysel başvurular Anayasa Mahkemesine doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir. Başvuru dilekçesinde işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle ihlal edildiği ileri sürülen hak ve özgürlüğün ve dayanılan anayasa hükümlerinin, ihlal gerekçelerinin, başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin aşamaların, başvuru yollarının tüketildiği, başvuru yolu öngörölmemişse ihlalin öğrenildiği tarih ile varsa uğranılan zararın belirtilmesi

---

<sup>72</sup>DİKİCİ,2012, a.g.e.,s.269.

<sup>73</sup>DİKİCİ,2012,a.g.e.,s.270.

gerekir. Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde başvurabilirler. Bireysel başvurular harca tabidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan kişisel başvuru da dâhil olmak üzere genellikle insan hakları koruma mekanizmalarının kullanılmasında başvuruculardan harç alınmaz. İç hukukta bireysel başvurunun harca tabi tutulması insan haklarının korunması açısından engelleyici niteliktedir.<sup>74</sup>

#### **3.8.5.4. Bireysel Başvuruların İncelenmesi**

Bireysel başvuru, başka sistemlerde "anayasa şikâyeti" olarak bilinen ve kişilerin devletin temel hak tecavüzlerine karşı korunmasını öngören bir yargısal yoldur. Anayasaya göre, "Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin" kamu makamları tarafından ihlâl edildiğini düşünen herkes bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesinde hak arayabilir. Ancak, bu yola başvurabilmek için kişilerin olağan kanun yollarını tüketmiş olmaları gerekir. Bu arada, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar bireysel başvuru aşamasında incelenemez.<sup>75</sup>

#### **3.8.5.5. Bireysel Başvuru için İhlalin Kamu Gücü Tarafından Yapılması Zorunluluğu**

Anayasanın 149. maddesi gereğince bireysel başvuru hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki anayasal hak ve özgürlüklerden birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla kullanılabilir. Her ne kadar anayasada "Bireysel Başvuru" ibaresi kullanılmış ise de kamu gücü tarafından tüzel kişilerin başka bir deyişle derneklerin, vakıfların, sendikaların, siyasi partilerin, ticari

---

<sup>74</sup>ATAR,2011,a.g.e.,s.319.

<sup>75</sup>Mustafa ERDOĞAN,**Anayasa Hukuku**, (Ankara,Orion Kitabevi, 6.Baskı, 2011),s.319.

şirketlerin veya mesleki kuruluşların hak ve özgürlükleri ihlal edilebileceğinden dolayı tüzel kişilerin de başvurma hakkı bulunmaktadır. Buradaki bireysel başvuru, kamu veya devlet karşıtı şeklinde anlaşılmalıdır. Bireysel başvuru yerine kişisel başvuru ibaresi kullanılmış olsaydı bu tartışmaların yapılmasına gerek kalmazdı. Bu nedenle anayasadaki bireysel başvuru ibaresinin kişisel başvuru şeklinde değiştirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Nitekim bireysel başvurunun ilhamını aldığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 34. maddesinde bu başvurunun adı “Kişisel Başvuru” olarak konulmuş, gerçek kişi, hükümet dışı her kuruluş veya kişiye bu hak tanınmıştır. Anayasa ile bireysel başvuru yolunun getirilmesinin en önemli gerekçelerinden biri AİHM'ye yapılan başvuruların azaltılması ve ihlallerin hukuk sistemi içinde çözülmesi olduğundan dolayı AİHS ile bir paralellik kurulmasıdır. Bireysel başvuru yoluna gidilebilmesi için, kanun yollarının yani itiraz, istinaf veya temyiz yolunun tüketilmesi zorunludur. Anayasaya göre bireysel başvuru yoluna herkes gidebilir. Kamu gücü tarafından yapılan ihlallere karşı bir başvuru yolu olması nedeniyle devlet veya kamu gücünü kullanan birimlerin bireysel başvuru yapamayacakları açıktır.<sup>76</sup>

### **3.9. ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİNİN KAPSAMI**

#### **3.9.1. Şekil Bakımından Denetimi**

Kanunların (normların) şekil bakımından denetimi, anayasada belirtilmiş usulü, şekil ve yetki kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmadıklarının araştırılmasından ibarettir. Anayasamızda ve TBMM İçtüzüğünde kanunların kabul edilmesine ilişkin olarak birçok şekil ve usul kuralı vardır. Bu nedenle şekil denetiminin kapsamı aslında çok geniş olmakla birlikte, anayasa şekil denetimini belli noktalarla sınırlamıştır.<sup>77</sup>

Kanunların şekil açısından denetimi, anayasanın 148. maddesinin ikinci fıkrasına göre “son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı” ile

---

<sup>76</sup>Feyzi ÇELİK, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurma Hakkı”, [www.Adaletbiz.Com/Gundem/Avfeyzi-Celikten-Anayasa-Mahkemesine-Bireysel-Basvurma-Hakki.Htm](http://www.Adaletbiz.Com/Gundem/Avfeyzi-Celikten-Anayasa-Mahkemesine-Bireysel-Basvurma-Hakki.Htm), (05.02.2011).

<sup>77</sup>ATAR, 2011, a.g.e., s.345.

sınırlıdır. Son oylamadan kasıt ise, kanunların kabulü için gerekli olan toplantı ve karar yeter sayısıdır. Bu kapsamda toplantı yeter sayısı üye tam sayısının üçte biri (184 milletvekili), karar yeter sayısı toplantıya katılanların salt çoğunluğudur. Fakat bu çoğunluk hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından (139) eksik olamaz. Anayasa değişikliklerinin şekil denetimi, anayasanın 148. maddesinin ikinci fıkrasına göre “teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı” ile sınırlıdır. Bu çerçevede anayasanın 175. maddesine göre teklif çoğunluğu, üye tam sayısının üçte biri (184) kadar milletvekilidir. Oylama çoğunluğu ise, üye tam sayısının en az beşte üç çoğunluğudur. İvedilikle görüşülemeyeceği ise, anayasanın 175. maddesinin birinci fıkrasındaki iki defa görüşme şartıdır. KHK’lerin ve TBMM içtüzüklerinin şekil bakımından hangi şekli şartları bakımından denetleneceği açıkça belirtilmediği gibi bir sınır da getirilmemiştir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesini bu normların denetiminde sınırlayan açık bir şekil kuralı bulunmamaktadır. Son olarak anayasanın 149. maddesinin dördüncü fıkrasına göre “şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır”.<sup>78</sup>

### 3.9.2. Esas Bakımından Denetim

Hukukî normların "esas bakımından denetimi"nin ne anlama geldiği ise anayasada belirtilmemiştir. Anayasa Mahkemesi bu konuda kamu hukukunun uzmanlarınca bilinen konvansiyonel tekniğinden, özellikle de kamu işlemleri teorisinden yararlanacaktır. Kısaca belirtmek gerekirse, bir normun "esası" onun düzenlediği konuyla ve hukuk düzeninde yarattığı sonuçla ilgilidir; normun düzenlediği alandaki hukukî ilişkilere getirdiği değişiklikler onun konusunu oluşturur. Bir temel hakkın sınırlanması, belli kişilere yeni birtakım haklar verilmesi, bir yasağın kaldırılması gibi. Mahkeme bir normun esas bakımından anayasaya uygunluğunu, bu konularda hukukun evrensel ilkelerine ve anayasanın öngördüğü ölçütlere uyulup uyulmadığına göre değerlendirecektir. Bu değerlendirmede ayrıca anayasa yapmanın amacı ve demokratik bir düzendeki işlevi de göz önünde bulundurulmak gerekir. Bu son nokta, Anayasa Mahkemesinin

---

<sup>78</sup>TUNÇ ve diğerleri, a.g.e., s.342.

özellikle "özgürlük karinesi" m esas alan bir hukukî muhakeme yürütmesini gerektirmektedir.<sup>79</sup>

### 3.9.2.1. Sebep Unsuru

Bir normun sebep unsuru, onun çıkarılmasında rol oynayan etkenler olarak tanımlanabilir. Kural olarak normun sebep unsurunu onu yapan organ takdir eder. Bu doğrultuda, kanunların ve TBMM İçtüzüğü'nün sebebini TBMM, KHK'lerin sebebini ise yine TBMM ve Bakanlar Kurulu takdir edecektir. İstisnai bazı hallerde sebep unsuru anayasada belirtilmiştir.<sup>80</sup> Örneğin; "*Savaş sebebi ile yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmez ise*, TBMM, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir." (Ay. mad. 78).<sup>81</sup> Keza, anayasanın 47. maddesine göre, "kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir". Birinci halde, "savaş hali" seçimlerin bir yıl geriye bırakılma sebebi olurken; ikinci halde, "kamu yararının zorunlu kılması" kamu hizmeti niteliği taşıyan bir özel teşebbüsün devletleştirilmesinin sebebini oluşturmaktadır.<sup>82</sup> Anayasanın öngördüğü sebeplerle kanun koyucunun bağlı olması bu konularda bir düzenleme mecburiyetini ifade etmez. Bunlar birbirinden ayrı konulardır. Yasama organının, Anayasanın öngördüğü alanlarda kanun çıkarması yine de kendi takdirine bağlıdır. Ancak takdir yetkisini kullanırken, anayasada öngörülen sebeplere dayanmak zorundadır.<sup>83</sup>

### 3.9.2.2. Amaç Unsuru

Bir normun amacı o normu yapan iradenin, normu yapmaktaki nihai istek ve iradesidir. Bazen bir normun amacı anayasada açıkça belirtilir, bu durumda özel bir

---

<sup>79</sup>ERDOĞAN, a.g.e., s.316.

<sup>80</sup>TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.511.

<sup>81</sup>ORTAY, a.g.e., s.48.

<sup>82</sup>TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, a.g.e., s.511.

<sup>83</sup>ORTAY, a.g.e., s.48.

amaç söz konusudur. Genellikle anayasada kanunların veya diğer normların amaçları açıkça ortaya konulmaz. Bu gibi durumlarda ise amaç kamu yararadır. Fakat amaç unsuru normu yapan iradenin istediği nihai sonuç ise, bu unsurun denetimi yapılırken hukukilik ve yerindelik denetiminin sınırının net bir şekilde belirlenmesi zordur. Aynı örnekten hareketle Tütün Mamullerinin Tüketilmesi Hakkındaki Kanun'un amacı anayasada özel olarak belirtilmediği için kamu yararadır. Bir kanunun amacının kamu yararı olup olmadığını tespit etmek çok zor olmakla birlikte, butespiti yapmak başlı başına yerindelik denetimi olabilmektedir. Bu nedenlerle Anayasa Mahkemesi sadece kanunun açıkça kişisel ve siyasi bir amaç taşıdığı durumlarda amaç unsuru bakımından denetim yapmalıdır. Aksi hâlde, kendi denetim sınırlarını aşmak durumunda kalacaktır.<sup>84</sup>

### 3.9.2.3. Konu Unsuru

Bir hukuki işlemin konusu, muhtevası ve meydana getirdiği hukuki durum ve sonuçtur. Bilindiği gibi Türk Anayasası, kanun alanını konu yönünden sınırlandırmış değildir. Anayasaya aykırı olmamak şartıyla her şey bir kanun konusu olabilir. Dolayısıyla, kanunun konusunu belirlemede yasama organının geniş bir takdir yetkisi vardır. Ancak bu takdir yetkisi sınırsız değildir. Kanunlar anayasaya aykırı olamayacaklarına göre (mad.12|2) yasama organı takdir yetkisini ancak anayasa kurallarına uygun olarak kullanabilir.<sup>85</sup>

Kanunun düzenlediği konu, Anayasa tarafından açıkça yasaklanmış veya emredilmiş ise kanun, Anayasa'nın bu yasaklayıcı veya emredici hükümlerine aykırı olmamalıdır. Aksi takdirde bu kanun konu bakımından anayasaya aykırı olacaktır.<sup>86</sup>

Örneğin;

- Anayasanın 33. maddesine göre: “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.”

---

<sup>84</sup>TUNÇ ve diğerleri, a.g.e.,s.341.

<sup>85</sup>ÖZBUDUN, a.g.e.,s.401.

<sup>86</sup>APIŞ, a.g.e.,s.50.



hükmüne rağmen, dernek kurma hakkının kullanımını yetkili makamlardan izin alma şartına bağlayan bir kanun konu yönünden anayasaya aykırı olur.

- Anayasanın 42. maddesine göre: “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.” hükmüne rağmen, kız çocuklarının üniversite öğrenimi almalarını engelleyen bir kanun konu yönünden anayasaya aykırı olur.

- Bütçe kanununda değişiklik yapan bir kanun hükmünde kararname konu yönünden anayasaya aykırı olur.

- Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler koyan bir olağan dönem kanun hükmünde kararname konu yönünden anayasaya aykırı olur.

- Siyasi parti gruplarının en az 15 üyeden oluşacağını düzenleyen TBMM içtüzüğü hükmü konu yönünden anayasaya aykırı olur.<sup>87</sup>

### 3.9.3. KARARLARIN ÇEŞİTLERİ

#### 3.9.3.1. Ret kararları

Anayasa Mahkemesi iptal ya da itiraz yoluyla önüne gelen anayasa aykırılık iddiasını içeren bir davada, ilgili normu içerik açısından denetleyerek anayasa aykırı olmadığı kanaatine varırsa, davanın ‘reddine’ karar verir. Esas incelemesinin hangi normlar açısından, ne şekilde yapılacağı daha önce ortaya konulmuştu. Burada ise pratikte Anayasa Mahkemesinin kararlarında nasıl bir inceleme yaptığını, örnek kararlar üzerinden kısaca açıklamak gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarında ‘esasın incelenmesi’ başlığı altında öncelikle ileri sürülen iddiayı sonra anayasaya aykırılığı iddia edilen norma ve ilgili anayasa hükmü ile anayasanın tamamını (bu doğrultuda özünü) göz önünde bulundurarak, anayasa aykırılık olup olmadığını tespit edecektir. Sonuç kısmında ise, mahkeme artık hangi kararı verdiğini açıklamaktadır. Anayasa Mahkemesi esastan ret kararı vermişse, bunu karar kısmında ‘sayılı Kanunu’nun 120. maddesinin ikinci fıkrasının anayasaya aykırı olmadığına ve itirazın reddine’ karşı oyu ve oy çokluğuyla (veya duruma göre oybirliği ile karar verilebilmektedir), karar verildi” şeklinde açıklamaktadır. Anayasa ve diğer yasal düzenlemelerde bu konuda açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, uygulamada Anayasa Mahkemesi esas incelemesi sonucunda, yukarıda

---

<sup>87</sup>DİKİCİ,2012,a.g.e.,s.284.

görüldüğü gibi, ilgili işlem ya da normun 'anayasaya aykırı olmadığına ve itirazın reddine' şeklinde karar vermektedir.

Anayasa Mahkemesinin bir davanın reddine karar vermesi halinde dava konusu işlemin anayasaya aykırı olmadığına yoksa anayasaya uygun olduğuna mı karar vereceği sorunu da önem arz etmektedir. Doktrinde bir grup yazar ret kararlarının ilgili normun anayasaya aykırı olmadığı şeklinde verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüş sahiplerinin gerekçesi ise, Anayasa Mahkemesinin bir normun anayasaya uygun olmadığına karar vermesi halinde bu kararlar kesin olduğunu için artık o normun bir daha denetime tabi olamayacağıdır. Buna karşılık aksi görüşü benimseyerek Anayasa Mahkemesinin bir normun anayasaya aykırı olmadığı nedeni ile ret kararı verebileceği gibi anayasaya uygun olduğu nedeni ile de ret kararı verebileceğini ileri sürenler de mevcuttur.

Aslında, Anayasa Mahkemesi ister ilgili normun anayasaya aykırı olmadığı ister anayasaya uygun olduğu nedeniyle ret kararı versin, her halükarda dava esas açısından nihayete ermektedir. Ayrıca anayasanın 152. maddesindeki itiraz yolunda Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği ret kararının resmi gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz hükmünde esastan ret kararlarının ilgili normun anayasaya uygunluğu veya aykırı olmadığı sonuçlardan hangisini doğurduğu konusunda bir ayırım da yapılmadığı için her iki durumda da bu süre denetim yapılamayacağı ortadadır.<sup>88</sup>

### 3.9.3.2. İptal Kararları

Somut norm denetimi veya soyut norm denetimi yolu ile getirilen anayasaya aykırılık iddiasını Anayasa Mahkemesi haklı bulursa denetime konu normun iptaline karar verecektir. İptal kararı esasa ilişkin olabileceği gibi şekle ilişkin aykırılıklar nedeniyle de verilebilir. Örneğin Tarsus Sulh Ceza Mahkemesince yapılan itiraz başvurusunda 6831 sayılı Orman Kanununa bir madde eklenmesine dair 1056 sayılı ve 04.07.1968 günlü kanunu, kanuna ilişkin tasarının görüşülüp kabul edilmesi sırasında Millet Meclisi Başkanlığı divanının kuruluş biçimindeki dolayısıyla şekil yönünden iptaline karar verilmiştir. Bu tür kararlarda artık esas ilişkin aykırılıklar

---

<sup>88</sup>KÖKÜSARI, a.g.e., s.61-62.

yönünden inceleme yapılmasına gerek kalmamaktadır. Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez. (mad. 153\2) 1982 Anayasasının getirdiği yeniliklerden birisi de budur. Ancak uygulamada böyle bir hüküm varlığına zaten ihtiyaç duyulmamıştı.

Anayasa Mahkemesi bir kanun tamamı yani bütün maddeleri iptal edebileceği gibi sadece bazı maddelerin iptaline de karar verilebilir. Bunu yanında madde içerisindeki cümle ve ya kelimelerin de iptaline karar verilebilmesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak başvuru, kanunun, kanun hükmünde kararnamenin veya içtüzüğün sadece belirli madde veya hükümleri aleyhinde yapılmış olup da, bu belirli madde veya hükümlerin iptal kanunun, kanun hükmünde kararnamenin veya içtüzüğün bazı hükümleri veya tamamının uygulanmaması sonucunu doğuruyorsa, Anayasa Mahkemesi, keyfiyet gerekçesinde belirtmek şartıyla, kanunun, kanun hükmünde kararnamenin veya içtüzüğün bahis konusu öteki hükümlerinin veya tümünün iptaline karar verebilir. Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında bu yönde karar vermektedir. İptal kararı oybirliği halinde verilebileceği gibi oyçokluğu ile de verilebilir. İptal kararı sonucunda iptale konu norm yürürlükten kalkar. Ayrıca bir yazışma ve işleme gerek kalmadan iptal kararının Resmi Gazete yayımlanmasıyla iptal edilen hükümler kendiliğinden yürürlükten kalkarlar. Bu kararların özellikleri aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacaktır.<sup>89</sup>

---

<sup>89</sup>EbubekirBAŞEL, **Anayasa Uygunluk Denetimi Şekillerinden Somut Norm Denetimi**,Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, YayınlanmamışYüksek LisansTezi, 2009),s.88-89.

## BÖLÜM VI

### ANAYASA MAHKEMESİNE GÖRE HUKUK DEVLETİ VE ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE HUKUK DEVLETİNİN İLKELERİ

#### 4.1. TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN TANINMASI VE TEMİNAT ALTINA ALINMASI

Temel hak ve hürriyetler, 1982 Anayasasında 12. ile 74. maddeler arasında 63 madde halinde düzenlenmiştir. Anayasanın 12. maddesinin birinci fıkrasında "Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir" denilmek suretiyle temel hak ve hürriyetlerin niteliği belirtilmiş, daha sonraki maddelerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması, kötüye kullanılmaması, yabancıların durumu düzenlenmiştir. Yine anayasada, 17. maddeden 41. maddeye kadar kişi hak ve hürriyetleri, 41. maddeden 66. maddeye kadar sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler, 66. maddeden 74. maddeye kadar siyasî haklar ve ödevler düzenlenmiştir.<sup>90</sup>

#### 4.1.2. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Anayasal Hürriyetler

Bu başlık altında temel hak ve hürriyetlerden önemli gördüğümüz bir kaç hakkında AYM'nin görüşlerine değinilecektir.

##### 4.1.2.1. Kişi Dokunulmazlığı ve Güvenliği

Kişinin iktidara karşı korunması demektir. Kişi dokunulmazlığı en temel insan haklarından biridir. Kişi özgürlüğü ve güvenliği, ikisi birlikte, insanın yasayla belirlenmiş ve sınırlandırılmış durumlar dışında hareket serbestliği ve

<sup>90</sup>ARDAL, a.g.e., s.58.

özgürlüğünden yoksun bırakılmaması anlamına gelir. Burada iki anahtar nokta, gözaltına alma ve tutuklama işlemleridir. Bu işlemlerle ilgili bazı hukuki düzenleme örnekleri şöyledir:<sup>91</sup>

*“...Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti terimleriyle ifade eylediği bu hakkın da mutlak olmadığını, toplum hayatının zarurî kıldığı hallerde kanunda açıkça gösterilmek ve hâkim kararına dayanmak şartıyla kayılanabileceğini belirtmekle beraber eziyet ve işkenceyi ve insan haysiyetiyle bağdaşamayacak ceza konulmasını yasak ettiği halde, ölüm cezasına burada da dokunmamıştır. Nitelikleri açıklanan bu hükümlere göre, sözü geçen 33. ve 14’üncü maddelerde sayılan yasaklar dışında kalan ceza müeyyidelerinin ve bu arada ölüm cezasının anayasaya aykırı bir tarafı bulunmadığının kabulü gerekir. Kaldı ki anayasanın metni yukarıya çıkarılmış olan 64’üncü maddesinde (mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek) hususunun Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkileri cümlesinden bulunduğu açıklanması Türk Ceza Kanununun 11’ inci maddesinde yazılı ölüm cezasının anayasa koyucusu tarafından muhafaza ve kabul edildiğinin en kesin delilidir.*

*Bu arada Anayasa Komisyonu raporundan ve meclis görüşmeleri sırasında yapılan açıklamalardan anayasanın hazırlanmasında gözönünde bulundurulduğu anlaşılan milletlerarası bir sözleşmenin konuya ilişkin hükümlerinin, konuyu aydınlatması yönünden burada belirtilmesi uygun olacaktır. Memleketimizin 1954 senesinde katılmış olduğu, İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Korumaya dair sözleşmenin 2’nci maddesinin (Her ferdin yaşama*

<sup>91</sup>Haşim YALÇINKAYA, ”İnsan Hakları Ve Özgürlükleri”, <http://Www.Caginpulisi.Com.Tr/26/45-46-47-48-49-50.Htm>,(10.02.2012).

*hakkı kanunun himayesi altındadır. Kanunun ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infazı dışında hiç kimse kasten öldürülemez)suretindeki birinci fıkrası ölüm cezasının insan hak ve ana hürriyetlerine de aykırı bulunmadığını açıkça göstermektedir.*

*Öte yandan doktrinde ölüm cezasının kanunlarda muhafazası lâzım gelip gelmediği tartışılmakta ise de; anayasamızın yukarıda açıklanan hükümleri karşısında olaya etkisi bulunmayan bu düşüncelerin incelenmesine yer görülmemiştir”<sup>92</sup>*

#### **4.1.2.2. Düşünce Hürriyeti**

Anayasanın 25 ve 26’ncı maddelerine göre herkes düşünce ve kanaat hürriyetiyle düşüncesini açıklama ve yayma hürriyetine sahiptir.<sup>93</sup>

AYMK, 8/4/1963 tarih, K.1963\16, sayılı Kararında, açıkladıktan sonra şöyle devam etmektedir:

*“.....düşünce ve kanaat hürriyeti, toplum hayatını ilgilendirdiği andan itibaren hukukun ve kanunun sahasına girer ve toplumsal yaşayışın gerektirdiği bazı kayıtlamalara bağlanabilir, insanların toplum halinde yaşayabilmeleri ancak toplum hayatının bazı esaslara ve kurallara bağlanması ile yani düzenlenmesi ile mümkündür. Bu zaruret insanın iç hayatı bakımından mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat hürriyetinin, söz yazı, resim ve saire gibi çeşitli vasıtalarla açığa vurulurken toplumsal yaşayışın sürekliliği (devam ve bekası) sağlanmak için belli esaslara ve kurallara bağlanmak suretiyle kayıtlanmasını zorunlu kılar. Zira*

<sup>92</sup> E.1963/207, K.1963/175, Kt. 01/07/1963, AMKD,S.1,s.363-364.

<sup>93</sup> Attila ÖZER, **Türk Anayasa Hukuku Türklerin Devlet Anlayışı Ve Anayasal Yapılanma**, (Ankara, Turhan Kitabevi, 2012), s.155.

*toplum hayatına zarar veren düşünce ve kanaatlerin açığa vurulması toplumu huzursuzluğa sevk ederek toplumsal yaşayışın ve devletin güvenliğini sarsar. Bu bakımdan diğer hak ve hürriyetler gibi düşünce ve kanaat hürriyeti de her türlü sorumsuz davranışlara cevaz veren mutlak ve sınırsız bir hürriyet olarak telâkki ve kabul edilemez. Bu hürriyeti toplumsal yaşayışın ve demokratik nizamın icaplarıyla bağdaştırmak ve toplumsal yaşayışa düşünce ve kanaat hürriyetini denge halinde tutmak gereklidir...”<sup>94</sup>*

#### **4.1.2.3. Mülkiyet Hakkı**

Mülkiyet ve miras haklarına, 1961 Anayasasında olduğu gibi <<Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler >> bölümünde değil, <<Kişinin Hakları ve Ödevleri>> bölümünde yer verilmiş olması, Özbudun’a göre, sistematigi açısından daha doğrudur. Çünkü mülkiyet, mahiyeti bakımından bir sosyal hak olmayıp, kişiyi devlet karşısında koruyan ve devlet bir “müdahale etmeme” yükümlülüğü yükleyen bir kişi hakkıdır. Mülkiyet hakkının, koruduğu değerler ve sınıflar açısından da, sosyal hak kavramıyla ilgisi yoktur.<sup>95</sup>

Anayasa’nın 35’inci maddesine göre herkes mülkiyet ve miras hakkına sahiptir. Bu hak toplum yararına aykırı olarak kullanılamaz; sınırlandırılmaları ancak kamu yararı amacıyla ve kanunla yapılabilir. AYM, K. 1966/23, 28/4/1966 sayılı kararında mülkiyet hakkını şu şekilde tanımlamıştır:<sup>96</sup>

*“..Mülkiyet hakkı eski anlamında ferdin dediği şekilde kullanabileceği bir hak ve sınırsız bir hürriyet olmak niteliğini çoktan yitirmiş, Mülkiyet anlayışı, bu hakkın, bir bakıma, sosyal yapıda bir hak olduğu yolunda gelişmiş, bir çok haklar gibi bu hakkın da kamu*

<sup>94</sup>E. 1963/83, K.1963/16, Kt: 8/4/1963, R.G.9.7.1963-11449, AMKD, S.36.

<sup>95</sup>ÖZBUDUN,2011,a.g.e.,s.136.

<sup>96</sup>ARDAL,a.g.e.,s.65.

yararı amacıyla sınırlanabileceği ilkesi kabul edilmiştir. Mülkiyet hakkının Anayasamızın (Temel Haklar ve Ödevler) kısmının (Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler) bölümünde yer alması ve 36'ncı maddenin ikinci ve ondan sonraki fıkrasıyla 37'nci maddenin ikinci fıkrasına bu hakkın sınırlanabileceğini gösteren, hükümler konulması bu anlayışın ifadesidir.

Görülüyor ki mülkiyet hakkı anayasamızda sınırsız bir hak olarak tanınmamış, fert yararı ile toplum yararının karşılaştığı alanlarda, toplum yararı üstün tutulmuştur. Toprak reformunda da toplum yararının üstün tutulduğu reform düşüncesine hâkim olan ana ilkelerin ve anayasanın konu ile ilgili hükümlerinin birlikte incelenmesinden açıkça ortaya çıkmaktadır. O halde, toprak dağıtımını kamu yararı amacıyla bazı yükümlere ve koşullara bağlamak ve böylece mülkiyet hakkını kanunla sınırlamak devletin hakkı, yükümlere ve koşullara uymakta toprak sahibinin borcu olmak gerekir...".<sup>97</sup>

#### 4.1.2.4.Siyasal Haklar

Siyasal haklar, Anayasa'nın 67'nci maddesinin birinci fıkrasında: "Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir." şeklinde düzenlenmiştir.

AYMK,18/2/1971 tarih, K. 1971/20 sayılı kararında siyasal haklarla ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:<sup>98</sup>

---

<sup>97</sup>E. 1966/3, K. 1966/23,Kt. 28/4/1966,AMKD,S.4,s.163.

<sup>98</sup>ARDAL, a.g.e.,s.67.



“...Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının yeni ve temel niteliklerinden birisi, demokratik siyasî hayat kavramına açıkça yer vermiş olmasıdır. Esasında siyasî hayat, siyasî kuvvetlerin açık ve serbestçe çalışma olanağını bulacakları bir ortamdır. Bu hayatın demokratik olabilmesi için, iktidarın karşısında halkın düşüncesini, gereksinmelerini ve göstereceği tepkiler, kısa bir deyimle kamu düşüncesini veya kamuoyunu açıklayacak, ortaya çıkaracak ve akıtacak araç ve kurumların bir hürriyet ortamı içinde çalışabilmeleri, bu araç ve kurumlar üzerinde siyasî iktidarın baskısı, vesayeti ve telkini olmamasıdır. O halde demokratik siyasî hayat kavramı ile ilgili haklar, önce siyasî iktidarı, halkın serbest rıza ve muvafakatına dayatmaktadır. Siyasî haklar, böylece, kişi hakları bölümünde anılan haklarla birlikte Türkiye Devletindeki siyasî rejimi, kaynağını halktan alan bir kamu düşüncesi veya oyu rejimi haline getirmektedir. Bu haklar arasında siyasî parti kurma hakkı ve dolayısıyla siyasî partiler önemli bir yer almaktadır. Siyasî parti kavramı anayasamızda ayrıca tanımlanmamış ve ancak, anayasanın "a - Parti kurma hakkı ve partilerin siyasî hayattaki yeri" kenar başlığını taşıyan 56. maddesinde (Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir. - Siyasî partiler önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyetleri bulunurlar. - Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.) biçimindeki hükümlerle, siyasî partilerin siyasî hayattaki yeri saptanmıştır...”<sup>99</sup>

<sup>99</sup>E.1970/22, K. 1971/20,Kt. 18/2/1971, AMKD,S.10,s.3.

#### 4.1.2.5.Hak Arama Hürriyeti, Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar ve Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

Anayasamız bunlarla ilgili düzenlemeleri 36, 37, 38, 39 ve 40'ıncı maddelerde hükme bağlamıştır. Bu hak ve hürriyetler yalnız vatandaşlara değil Türkiye'de yaşayan veya bulunan herkese yani vatandaş olmayan yabancılara da tanınmıştır. Anayasanın 36'ncı maddesine göre herkes Türkiye'de haklarını yasal yollardan arama ve adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Başka bir ifade ile ülkemizde tabi hâkim ilkesi kabul edilmiştir. Yani hiç kimse tabi olduğu mahkeme dışında olağan üstü yetkilere sahip olan mahkemeler kurularak yargılamaz. Bir kimse suç işlediği zaman hangi mahkemenin yargısına tabi ise o mahkemede yargılanır. O kişi suç işledikten sonra özel yetkili mahkeme kurularak yargılamaz. Yine kişiler suç işledikleri zaman yürürlükte bulunan yasalara göre suçlanır ve ilgili ceza verilir. Şahıslar işledikleri fiilin zamanında yürürlükte bulunmayan bir yasa ile suçlanarak cezalandırılmaz. Kanuna aykırı olarak elde edilen delillerle kişiler itham edilerek cezalandırılmaz. Hiç kimse kendini veya yakınlarını suçlayacak beyanda bulunması için zorlanamaz. Kişilerin suçluluğu mahkeme tarafından kesin hükme bağlanana kadar kişiler suçsuz sayılır. Kamu personelini yaptıkları hizmetler dolayısıyla açılan hareket davalarında sanık isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir(mad.39). Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes yetkili makamlara başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir. Kişiler devletin resmi görevlileri tarafından haksız bir işlem sonucu zarara uğrarlarsa bu zararlarının devlet tarafından tanzim edilmesini talep edebilirler. Daha sonra devlet ödediği bu tazmini görevli personele rücu hakkına sahiptir. Ancak devlet çoğu zaman bu hakkını kullanmamaktadır. Kanaatimizce yasal bir dayanak olmadan rücu hakkını kullanmamakta ayrı bir suçtur.<sup>100</sup>

<sup>100</sup>ÖZER,a.g.e.,s.159.

AYMK, K.1969/23 sayılı kararında Şu Şekilde belirtmiştir:

*“.....Anayasanın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin bir hukuk devleti olduğu, açıkça belirtilmiştir. Hukuk devleti olmak, idare edilenlere hukuk güvenini sağlayan bir düzen kurmaktır. Böyle bir düzen kurulması, yasama ve yargı yetkileri ile yürütme alanına giren bütün faaliyetlerin, hukuk kuralları içinde kalması, temel hak ve hürriyetlerin, değiştirilmesi ve aykırı davranılması kolay olmayan metinler içinde, anayasa ilkesi haline sokulması ile gerçekleştirilebilir. Hukuk kuralları kendisini, en yoğun Şekilde, yargı alanında gösterir. Bu nedenle yargı mercilerinden verilen karar veya hükümlerin, kişinin temel hak ve hürriyetleriyle ilgili yn üzerinde önemle durmak gerektir. Ceza Mahkemelerinden verilen kararların çoğu, kişi dokunulmazlığını çeşitli yönlerden etkileyici niteliktedir. Bundan dolaydır ki anayasa, hâkimlerin, kişi dokunulmazlığını ve hürriyetini sınırlayan kanun hükümlerini uygularken, yasaya bağlılık kuralı içinde kalmalarını, ilgililerin, mahkeme kararlarına karşı kanun yollarına başvurma olanağına sahip bulunmaları sağlamak gereği ile yüksek mahkemeleri kurmuŐ bulunmaktadır...”<sup>101</sup>*

AYMK,20.11.1990tarikh ve K. 1990/30sayılı kararında, açıkladıktan sonra Şöyle devam etmektedir:

*“.....mahkemelerin veya hâkimlerin görev ve yetkilerinin kanunla belirleneceği; yani ancak yasama tasarrufları yoluyla görev ve yetkinin saptanacağı belirtilmiştir” denilmektedir. Ancak, hukuk devletinde, yasal yargıç (kanuni hâkim), doğal yargıç (tabii hâkim) olarak anlaşılmalıdır. Doğal yargıç kavramı ise dar anlamda, suçun işlenmesinden veya çekişmenin doğmasından önce davayı görecek*

---

<sup>101</sup>E.1968/61, K.1969/23, Kt. 29/4/1969, AMKD,S.8,s.3.

yargı yerini yasanın belirlemesi diye tanımlanmaktadır. Başka bir anlatımla doğal yargıç ilkesi yargılama makamlarının suçun işlenmesinden veya çekişmenin meydana gelmesinden sonra kurulmasına veya yargıçların atanmasına engel oluşturur; sanığa veya davanın yanlarına göre yargıç atanmasına olanak vermez...”<sup>102</sup>

#### 4.1.3.Sosyal Haklar Alanı

Sosyal hakların ilki, çalışma hakkı ve özgürlüğüdür; ikincisi, sosyal güvenlik hakkıdır. Bunlar doğrudan doğruya kişinin yaşamını sürdürebilmesi için vazgeçilmez haklardır. Toplu sosyal haklar (sendika özgürlüğü, grev hakkı gibi) ise, çalışma ve sosyal güvenlik haklarının “aracı” hakları ya da güvenceleridir.

##### 4.1.3.1.Çalışma Hakkı

“Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir” (1982 Ay., mad. 49/1). Devlet, “işsizliği önlemeye elverişli bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır” 1961 Anayasası ise devletin ödevini, “işsizliği önleyici tedbirleri alır” (mad. 42/2) hükmüyle daha doğrudan, hatta bir direktif olarak öngörmekte idi.<sup>103</sup>

“...çalışma hakkı, bir temel hak ve özgürlük olarak anayasal güvenceye bağlıdır. Devlet, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmek, çalışma yaşamını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemekle yükümlüdür. Sözü edilen maddenin gerekçesinde “Çalışmanın hak ve ödev olması, sadece ulusal planda devletin çalışmak isteyenlere iş temin etmek için gereken tedbirleri alacağını ve çalışanların da ancak çalışmak suretiyle gelir temin edeceklerini ifade etmekle kalmaz; ferdî planda da çalışmanın bir hak ve ödev

<sup>102</sup>E. 1990/13, K.1990/30, Kt. 20/11/1990, AMKD, S.27,C.1,s.39-40.

<sup>103</sup>İbrahimÖ.KABOĞLU, *Anayasada Sosyal Haklar: Alanı Ve Sınırları*, <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/kaboglu.pdf>, s.44,(13.03.2011).

olarak telâkki edilmesini gerektirir. Çalışmak başlı başınaahlaki bir vazifedir, ferdin kendisine ve topluma karşı olan saygısının bir sonucudur. Kişi, ancak çalışması ile toplumun diğer fertlerine ve genelde topluma yük olmaktan kurtulur. Çalışmanın bir hak olduğu noktasından hareket edilerek, devletin çalışma imkânlarının, başka deyişle iş alanlarının dengeli gelişmesi için gerekli tedbirleri alması temel ödevleri cümlesindedir...” denilmesi bu olguyu hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek biçimde açıklamaktadır...”<sup>104</sup>

Anayasa'nın 49. maddesinde;

“çalışmanın herkesin hakkı ve ödevi olduğu belirtilmiş, Devlete, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmek, çalışma yaşamını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı denetlemek ve işsizliği gidermeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli önlemleri almak ödevi verilmiştir. Devlet, kişinin çalışma hakkını kullanabilmesi için iş alanında gerekli önlemleri alacak ve sınırlamaları kaldırarak görevini yerine getirecek, bireyde çalışarak topluma yük olmaktan kurtulacaktır.”

AYMK, 3.4.2007,K.2007/35’ de, şöyle devam etmektedir:

“...Sosyal hukuk devletinin önde gelen göstergelerinden birinin sosyal güvenlik hakkının güvenceye kavuşturulması olduğunda duraksamaya yer yoktur. Anayasanın 60. maddesinde bu hak özel olarak düzenlenerek herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu; devletin, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alacağı ve teşkilâtı kuracağı öngörülmektedir. Bu buyruk doğrultusunda sosyal güvenliği yaşama geçirmenin aracı olan sosyal sigorta sistemleriyle bireylerin gelecekte karşılaşacakları sosyal risklere karşı korunmaları bu bağlamda asgari yaşam standartlarının sağlanması amaçlanmaktadır. Sosyal güvenlik kurumlarının ana gelir

<sup>104</sup>E. 1988/51, K. 1989/18, R. G, 4.1.1990-20392.

*kaynaklarını, iştirakçilerinden sağlanan kesenekler (prim) oluşturduğundan bunların miktarı ve ödenme süresi, emekli veya yaşlılık aylığının hesaplanmasında belirleyici olmakta, başka bir anlatımla bu aylık kimi sosyal kaygılarla devletin sağladığı katkılarla birlikte kişinin çalıştığı dönemlerde ödediği primler, dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Dava konusu kuralla emekli veya yaşlılık aylığına hak kazanan kişilerin, maddede sayılan kamusal ağırlıklı kurum ve kuruluşlarda yeniden çalışmaya başlamaları halinde emekli aylıklarının kesilmesi öngörülmektedir. Oysa emekli aylığı, kişinin kendisi yönünden kesinleşerek kişisel hak niteliğine dönüşmüş olup, bu yönüyle hukuk devletinin korumakla yükümlü olduğu "kazanılmış hak" kapsamı içindedir. Kişinin bu hakkının, istenci dışında anayasanın 49. maddesiyle kendisine tanınan çalışma hakkını kullanarak bir hizmet karşılığı aldığı ücret nedeniyle askıya alınması hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı gibi çalışma hakkının da ölçüsüz olarak sınırlandırılması sonucunu doğurmaktadır. Yasa koyucu devletin anayasanın 49. maddesinin ikinci fıkrasının getirdiği yükümlülükler nedeniyle belirlediği istihdam politikalarına koşut olarak emeklilikten sonra yeniden çalışmaya başlayarak gelir elde etmek isteyenler için sosyal güvenlik destek priminin..."<sup>105</sup>*

#### **4.1.3.2.Sosyal Güvenlik Hakları**

Sosyal güvenlik, toplumsal yaşamdan kaynaklanan riskler karşısında bireyleri korumayı hedef alır. Aslolan, ülke nüfusunun bütününe toplumsal güvenlik rejimi içine alabilmektir.<sup>106</sup> Anayasa'nın 60. maddesinde:

---

<sup>105</sup>E.2005/5, K.2007/35,Kt.03/4/2007, R.G. 18/03/2008-26820.

<sup>106</sup>KABOĞLU, a.g.e., s.48.

“...herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu; devletin, bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alacağı ve teşkilâtını kuracağı öngörülmüştür. Sosyal güvenlik hakkı, çalışanların yaşamlarının ve yarınlarının güvencesidir. İnsanların yarınlarını güvenceye alma düşüncesi, sosyal güvenlik kuruluşlarına olan gereksinimi doğurmuştur. Sosyal güvenlik, toplumun parçası olan bireylere, gelirleri ne olursa olsun doğal bir olay olan yaşlılık ile hastalık, kaza, ölüm ve malullük gibi sosyal riskler karşısında asgarî bir yaşam düzeyi sağlama amacına yöneliktir. 60. maddenin ikinci fıkrasında da, devlete sosyal güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri almak ve teşkilâtı kurmak görevi verilmiştir...”<sup>107</sup>

İşverenin sorumluluğu başlıklı 26. madde şöyledir:

“...İş kazası ve meslek hastalığı, işverenin kastı veya işçilerin sağlığını koruma ve işgüvenliği ile ilgili mevzuat hükümlerine aykırı hareketi veyahut suç sayılabilir bir hareketi sonucu olmuşsa, kurumca sigortalıya veya hak sahibi kimselere yapılan veya ileride yapılması gerekli bulunan her türlü giderlerin tutarları ile gelir bağlanırsa bu gelirlerinin 22’nci maddede belirtilen tarifeye göre hesaplanacak sermaye değerleri toplamı sigortalı veya hak sahibi kimselerin işverenden isteyebilecekleri miktarlarla sınırlı olmak üzere Kurumca işverene ödettirilir.

İş kazası veya meslek hastalığı, 3’üncü bir kişinin kasıt veya kusuru yüzünden olmuşsa, kurumca bütün sigorta yardımları yapılmakla beraber zarara sebep olan 3’üncü kişilere ve şayet kusuru varsa bunları çalıştıranlara Borçlar Kanunu hükümlerine göre rücu edilir.

Ancak; iş kazası veya meslek hastalıkları sonucu ölümlerde bu kanun uyarınca hak sahiplerine yapılacak her türlü yardım ve ödemeler için, iş kazası veya meslek hastalığının meydana gelmesinde

<sup>107</sup> „E.1996/17, K. 1996/38,16.10.1996,AMKD,S.33/1,s.158.

*kastı veya kusuru bulunup da aynı iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölen sigortalının hak sahiplerine kurumca rücu edilemez...”*<sup>108</sup>

#### 4.1.4. Bağımsız Yargı ve Hâkimiyet Teminatı

1982 Anayasasının 9. maddesinde "Yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır"; 138. maddesinin birinci fıkrasında, "Hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar. Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler." İkinci fıkrasında, "Hiçbir organ, makam, merci veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz" hükümleri yer almaktadır. Yargı bağımsızlığının çekirdeğini oluşturan bu hükümlerle yargıya gelebilecek müdahalelerin önüne geçilmek istenmiş, müdahale ihtimali olan yasama, yürütme, idare ve kamuoyuna karşısınrlar konmuştur.

Görülmekte olan bir dava hakkında, Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamayacağı, görüşme yapılamayacağı veya herhangi bir beyanda bulunulamayacağı (mad.138/2), hükmü ile yasama organına önemli bir kısıtlama getirilmiştir. Hukuk devleti anlayışında yargının diğer güçlerden ayrılması tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda bağımsız olması şarttır.<sup>109</sup>

*“..yargı yetkisi Türk Ulusu adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. Hâkim demek mahkemede yargı yetkisini Türk Ulusu adına kullanan kimse demektir. Anayasanın 132. maddesinin ilk fıkrasına göre hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar. Anayasanın değişik 134. maddesinin ilk fıkrası gereğince hâkimlerin aylık ve ödenekleri mahkemelerin bağımsızlığı kuralına göre kanunla düzenlenir. Anayasanın bütün hâkimler ve mahkemeler için uygulanacak nitelikte*

<sup>108</sup>E. 1990/28, K. 1991/11, Kt. 02/05/1991, AMKD, S.27, C.1, s.353-354.

<sup>109</sup>ARDAL, a.g.e., s.72.



*bulunan bu genel kurallarla yetinmeyip bir takım özel kurallara dahi yer vermiş ve o kurallarda bu ilkeleri pekiştirmiş olması anayasa koyucunun hâkimlik görevine ve hâkimlere ne denli önem verdiğini ve bu konulardaki düzenlemelerde ne ölçüde bir titizlik gösterdiğini belirtmeye yetmektedir. Gerçekten askerî yargıya ilişkin değişik 138. maddenin son fıkrasında askeri hâkimlerin özlük işlerinin mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik güvencesi ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre özel yasa ile düzenlenmesi öngörülmüştür. Özlük işlerinin en önemlilerinden birisinin aylık ve ödenek işleri olduğunda kuşku yoktur. Yine yüksek idare mahkemesi olan Danıştay'a ilişkin değişik 140. maddesinin beşinci fıkrasında Danıştay mensuplarının aylık ve ödeneklerinin mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik güvencesi esaslarına göre yasa ile düzenlenmesi öngörülmüştür. Anayasanın düzenlediği hiç bir kuruluş için bağımsızlıktan söz edilmemiş ve herhangi bir devlet görevlisinin görevinde bağımsız bulunduğu bildirilmemiş iken mahkemelerin ve hâkimlerin bağımsızlığından açıkça söz edilmiş olması ve bu kavram üzerinde genel kurallarla yetinilmeyip askeri yargı ile idari yargı konusunda bu kavrama ayrıca yer verilmesi hâkimlerin hiçbir devlet görevlisinin görevi ile ölçülemeyecek önemde bir görev yaptıklarının anayasaca kabul edildiğini belirtmektedir ...”<sup>110</sup>*

AYMK, bu durumu 4.11.1969 tarihinde şu şekilde açıklamıştır:

*“...Kamu hizmetlerinin düzenli ve sürekli biçimde yürütülmesi, hukuk ilkelerine bağlı bir devletin başta gelen görevlerindedir. Yurttaşların hak ve hürriyetleri, mal ve can güvenlikleriyle ilgili adalet ve yargı işlerinin ise, diğerlerinden farklı ve büyük bir önemi olduğu; özellikle bu hizmetlerin görülmesinde ve*

<sup>110</sup>E.1972\4,K. 1972\11, Kt.24/2/1972, AMKD,S.10,s.245-246.

yürütülmesinde, hiç bir kaygı ve kuşkuya yer verilmemesi gerektiği tartışmasız kabul edilen gerçeklerdendir. Bu nedenlerle anayasaya mahkemelerin ve hâkimlerin bağımsızlığı ve teminatı konusunda genel nitelikte hükümler konulmuş; 134. maddede, hâkimlerin atanmalarının, görev yerlerinin geçici ve sürekli olarak değiştirilmesinin, mahkemelerin, bağımsızlığı esasına göre kanunla düzenleneceği, 136. maddede ise mahkemelerin kuruluşunun, görev ve yetkileri ile işleyişlerinin ve yargılama usullerinin yine kanunla düzenleneceği yolunda hükümlere yer verilmiştir...<sup>111</sup>

AYM, mahkemelerin bağımsızlığı ile hâkimlik teminatının unsurlarını 30 Haziran 1988 tarih ve K. 1988/26 sayılı Kararında şöyle açıklamıştır:<sup>112</sup>

“...Mahkemelerin bağımsızlığı” kavram olarak hâkimlik teminatından farklıdır. Mahkemelerin bağımsızlığı hâkimlerin gerek yürütme, gerek yasama organına bağlı olmadıkları, onlardan müstakil oldukları, bu iki organın hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği ve tavsiyelerde bulunamayacağı anlamına gelir. Hâkimlik teminatı ise, hâkimlerin bağımsızlığını korumaya hizmet eden müesseselerden sadece biri ve fakat en önemlisidir. Bu esasların sadece sivil yargı organlarına ait olmayıp, askerî yargı organlarına da ait olduğuna şüphe yoktur. Hâl böyle olunca her iki yargı organı mensuplarına verilecek Yüksek Hâkimlik Tazminatının dava konusu genel ilkesinin de aynen uygulanması yani askerî yargı mensuplarının emekliye ayrılmaları halinde yarısının değil, sivil yargı mensuplarına verildiği gibi tamamının ödenmesi; Türk Anayasası Başlangıç Bölümünde hedef gösterilen hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme, maddî ve manevî varlığını geliştirme yönünden hukukî

<sup>111</sup>E.1969/32, K.1969/59, Kt.04/11/1969, R.G.14/05/1970-13494.

<sup>112</sup>ARDAL, a.g.e.,s.89.

*eşitsizliğin giderilmesine ve bu suretle nasfet kurallarına uygun bir dengenin teessüsüne medar olacaktır...”<sup>113</sup>*

#### 4.1.5. Eşitlik

Eşitlik ilkesi, 1982 Anayasasının 10'uncu maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

*“ ...hiç bir ayırım yapılmadan kanun önünde eşit olduğu kabul edilmiştir. Madde metninden de açıkça anlaşılacağı üzere, yasaların uygulanmasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle bir ayırım yapılamayacak, yasalar herkese eşitlikle uygulanacaktır. Şu kadar ki, “Kanun önünde eşitlik, ilkesi, mahkememizin pek çok kararlarında belirtildiği gibi tüm yurttaşların mutlaka her yönden, her zaman aynı kurallara bağlı tutulmaları zorunluluğunu da içermez. Birtakım yurttaşların başka kurallara bağlı tutulmaları haklı bir nedene dayanmakta ise böyle bir durumda kanun önünde eşitlik ilkesine ters düşüldüğünden söz edilemez...”<sup>114</sup>*

Kanun önünde eşitlik ilkesinin hukukî mahiyeti tartışmalıdır. Bu ilkenin hukuk devleti kavramı içinde mevcut olduğu düşünülebileceği gibi, bir temel 'hak ya da devlet yönetimine egemen bağımsız bir temel ilke olarak da değerlendirilmesi mümkündür. Eşitlik ilkesinin, bu ilkeden yararlananlar açısından, bir temel hak, yani eşit işlem görmeyi ya da ayırım özetilmemesini isteme hakkını doğurduğu kuşkusuzdur. Ancak eşitlik, aynı zamanda,

<sup>113</sup>E.1988/1, K.1988/26, Kt. 30/06/1988, R.G. 26/11/1988.

<sup>114</sup>E.1981/13, K. 1983/8, Kt. 28/04/1983, AMKD, S. 20, s.52.

muhatapları yani devlet organları ve idare makamları açısından da anayasal bir buyruk, devlet yönetimine egemen temel bir ilkedir. 1961 Anayasasının eşitlik ilkesine “temel haklar ve ödevler” kısmında (mad. 12) yer vermiş olmasına karşılık, 1982 Anayasasının bu ilkeyi “genel esaslar” kısmında düzenlemiş olması da, eşitliğin temel bir devlet yönetimi ilkesi olarak düşünülmesi gerektiği görüşüne güç katmaktadır.<sup>115</sup>

Anayasa Mahkemesine göre kamu yararı ve haklı nedenin, “anlaşılabilir”, “amaçla ilgili”, “makul ve âdil” olması gerekir. “Getirilen düzenleme herhangi bir biçimde birbirini tamamlayan, birbirini doğrulayan ve birbirini güçlendiren bu üç ölçütten birine uymuyorsa, eşitlik ilkesine aykırı bir yön vardır denilebilir.<sup>116</sup>

AYM, 19 Şubat 1992 tarih ve K. 1992/10 sayılı kararında;

*“...Yasa önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmez. Yasaların uygulanmasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrılığı gözetilmesi ve bu nedenlerle eşitsizliğe yol açılması anayasanın 10. maddesi karşısında geçerli görülemez. Bu mutlak yasak, aynı hukuksal durumda olanlara aynı kuralların uygulanmasını sağlamakta, ayrıcalıklı kişi ve toplulukların yaratılmasını ise engellemektedir. Kimi yurttaşların haklı bir nedene dayanılarak değişik kurallara bağlı tutulmaları anayasanın eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz. Durum ve konumlarındaki özellikler kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları gerekli kılabilir. Özelliklere, ayrılıklara dayandığı için haklı olan nedenler, aynı düzenlemeyi aykırı değil geçerli kılar. Aynı hukuksal durumda bulunanlar için ayrı düzenleme anayasaya aykırılık*

---

<sup>115</sup>ÖZBUDUN, a.g.e.,s.150.

<sup>116</sup>ÖZBUDUN, a.g.e.,s152.

*oluşturur. Anayasanın amaçladığı eylemli değil, hukuksal eşitliktir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar ayrı kurallara bağlı tutulursa anayasanın öngördüğü eşitlik ilkesi çiğnenmiş olmaz. Başka bir anlatımla, kişisel nitelikleri ve durumları özdeş olanlar arasında yasalara değişik kurallar konulamaz. Durumlardaki değişikliğin doğurduğu zorunluluklar, kamu yararı ya da başka haklı nedenlere dayanılarak yasalarla farklı uygulamalar getirilmesinden, anayasanın eşitlik ilkesinin çiğnendiği sonucu çıkarılamaz...”<sup>117</sup>*

#### **4.1.6. Hukuk Devleti İlkesi**

Hukuk devleti, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, vatandaşlarının hukuk güvenliğini gerçekleştiren, anayasaya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, yargı denetimine açık, yasaların üstünde anayasanın ve yasa koyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleribulunduğu bilincinde olan devlettir.<sup>118</sup>

AYMK, 27.3.1986 tarih K.1986/11’de:

*“...Hukuk devletinin, anayasanın açık hükümlerinden önce hukukun bilinen ve tüm uygar ülkelerin benimseyip uyduğu ilkelere uygun olması gerekir. Böyle bir devlet, kamusal düzeni, güven ve huzuru bozan eylemleri etkili biçimde karşılayacak önlemleri seçebilir. Yasama organı takdir hakkı içinde değişik türde ceza*

<sup>117</sup>E.1991/13, K. 1992/10, Kt. 19/02/1992, AMKD, Sayı 30,Cilt1, s.101.

<sup>118</sup>H. Mehmet GÜDÜL,**Anayasa Mahkemesi Kararları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda Terörle Mücadele**,Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Adana,YayımlanmamışYüksek Lisans Tezi, 2007),s.21.

uygulanmasını isteyebilir: Yasama organının takdir hakkı sınırsız olmamakla birlikte olayda bu sınırın aşıldığını gösteren bir aykırılık saptanamamıştır. Hukuk devleti, her eylem ve işlemi hukuka uygun, insan haklarına saygı gösteren, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, anayasaya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayıp yargı denetimine açık olan, yasaların üstünde yasakoyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleri ve anayasa bulunduğu bilincinden uzaklaştığında geçersiz kalacağını bilen devlettir. Ceza önlemiyle toplumsal barışı sağlayan devlet, kimi suçların niteliği, işlenme biçimi, toplum ve devlet için zarar alanını gözetererek değişik cezalar uygulayabilir. Suçtan zarar görenin kimliği, zarara uğrayan malın türü de bu düzenlemeyi etkileyebilir. İçinde bulunulan ortam, yaşanan zaman bile önem taşır. Türk Ceza Yasası'nda değişik eylemler için değişik cezalar yanında, daha hafif bir eylem için daha ağır cezalar bulunmaktadır. Bunlar yasakoyucunun uygun bulmasının doğal sonucudur. Anayasa Mahkemesi "yerindelik denetimi" değil, "uygunluk denetimi" yaptığına göre anayasaya aykırı olmayan takdirlere karışamaz..."<sup>119</sup>

Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarında belirtildiği üzere "...Hukuk devletinin temel unsuru bütün devlet faaliyetinin hukuk kurallarına uygun olmasıdır..." hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, âdil bir hukuk düzenini kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan ve bütün faaliyetlerinde hukuka ve anayasaya uyan bir devlet olmak gerekir. Hukuk devletinde kanun koyucu da dâhil olmak üzere devletin bütün organları üstünde

<sup>119</sup>E.1985/31, K.1986/11, Kt. 27/03/1986, AMKD, Sayı.22,s.120.

*hukukun mutlak bir hâkimiyeti haiz olması, kanun koyucunun yasama faaliyetlerinde kendisini her zaman anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması lâzımdır. Zira kanunun da üstünde kanun koyucunun bozamayacağı temel hukuk prensipleri ve anayasa vardır...”<sup>120</sup>*

334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, metne dâhil bulunan başlangıç kısmında bu anayasanın;

*“...İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için kabul edildiğini belirttikten sonra 2’ nci maddesinde <Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir> hükmü ile devletimizin bir hukuk devleti olduğunu ilân etmiştir. Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu raporunda belirtildiği veçhile <Hukuk devletinin temel unsuru bütün devlet faaliyetlerinin hukuk kurallarına uygun olmasıdır.> hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, âdil bir hukuk düzeni kurân ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan ve bütün faaliyetlerinde hukuka ve anayasaya uyan bir devlet olmak gerekir. Hukuk devletinde kanun koyucu organ da dâhil olmak üzere, devletin bütün organları üstünde hukukun mutlak bir hâkimiyeti haiz olması, kanun koyucunun yasama faaliyetlerinde kendisini her zaman anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması lâzımdır. Zira kanunun da üstünde kanun koyucunun*

<sup>120</sup>E.1986/3, K.1986/15, Kt. 03/07/1986, AMKD, Sayı.22,s.174.

*bozamayacağı temel hukuk prensipleri ve anayasa vardır ve kanun koyucu bunlardan uzaklaştığı takdirde meşru olmayan bir tasarrufta bulunmuş olur.....<sup>121</sup>*

---

<sup>121</sup>E.63/124, K.63/243, Kt. 11/10/1963, R.G.04.12.1963-11572, AMKD, S.1.



## BÖLÜM V

### ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİNİN SONUCU VE ANAYASA MAHKEMESİ

#### 5.1. Kararın Kesinliği ve Bağlayıcılığı

Anayasanın 153. maddesinin birinci fıkrasına göre “Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir”.<sup>122</sup>Anayasanın 153'üncü maddesinin üçüncü fıkrasına göre, "kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar." Yürürlükten kalkan hükümlerin idare makamları ve yargı organlarınca uygulanması mümkün değildir. İptal edilen kuralların uygulanmasına devam edilmesi, uygulayanlar bakımından cezaî ve hukukî sorumluluğa yol açabilir.<sup>123</sup>

Anayasa Mahkemesi kararlarının kesin olması, bu kararlara karşı başka bir itiraz yolunun bulunmaması, yani Anayasa Mahkemesi kararlarını değiştirebilecek başka bir mahkeme ya da makamın olmaması demektir. Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği norm ortadan kalkar. İptal kararı dava konusu normu ortadan kaldırdığı için bu karar herkes için hüküm ve sonuç doğurur. Yasanın iptal edilmesi ile yasa koyucunun bu yasayı ilga etmesi, yani başka bir yasa ile yürürlükten kaldırması arasında sonuç olarak fark yoktur. Bu bağlayıcılık sadece kararın hüküm fıkrasıyla sınırlı değildir. Gerekçeleri de kapsar. Çünkü anayasa bir ayırım yapmadan Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğunu vurgulamaktadır. Kaldı ki bir mahkeme kararı, gerekçe ve hüküm fıkrasıyla bir bütün oluşturur. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesinin de bağlayıcı olduğunu kabul etmek gerekir.

---

<sup>122</sup>Zafer GÖREN, *Anayasa Hukuku*, (Ankara, Yetkin Yayınları, 2011), s.323.

<sup>123</sup>ATAR, 2011, a.g.e., s.330.

Anayasa mad. 153 son fıkraya göre, Anayasa Mahkemesi kararları yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlamasına karşın yasama organı Anayasa Mahkemesince iptal edilen yasayı aynı içerikle tekrar yürürlüğe koyabilmektedir.

Öğretide, TBMM Anayasa Mahkemesi engeline takılan yasaları anayasaya aykırılık çok açık olmasına karşın, önemsiz küçük değişikliklerle yeniden yasalaştırmaya eğilim gösterdiğinden, kararlarda öncelikle TBMM'nin bu kararlarla bağlı olduğunun özellikle vurgulanması gerektiği önerilmiştir.<sup>124</sup>

Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinin bağlayıcılığı sadece kararların "hüküm" kısmı için geçerlidir. Anayasa Mahkemesi kararlarının "gerekçesi" bağlayıcı değildir. Çünkü mahkeme kararlarının gerekçeli olması zorunluluğu sadece Anayasa Mahkemesi kararları için değil, bütün mahkeme kararları bakımından geçerlidir. Bir mahkeme kararının bağlayıcılığı, onun kesin hüküm özelliğinden kaynaklanır. Mahkeme kararının gerekçesi ise kesin hüküm oluşturmaz ve bağlayıcı değildir. O halde, Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinde yer alan görüşlerin yasama, yürütme ve yargı organları ile idare makamları, gerçek ve tüzel kişiler tarafından uygulanması gerektiğinden söz edilemez.

Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanması, bir kararın gerekçesindeki açıklamaların tıpkı bir kanun hükmü gibi uygulanması anlamına gelmez. Yani Anayasa Mahkemesi yasama organı yerine geçerek işlem tesis edemez, sadece önüne gelen olumlu bir kuralı iptal edebilir. İptal halinde artık o kural uygulanmaz. Ancak yasama organı bu alanda başka düzenlemeleri her zaman yapabilir.<sup>125</sup>

### 5.1.1.Yokluk Kararı

Anayasa Mahkemesinin iptal veya iptal talebinin reddi kararı dışında bir karar, özellikle yokluk ve yorumlu red kararları verebilir veremeyeceği tartışmalıdır. Genel hukuk teorisinde ve bu arada idare hukukunda yeri olan yokluk müeyyidesinin, mahiyeti itibarıyla "iptal edilebilirlikten çok daha ağır bir müeyyide

---

<sup>124</sup>GÖREN,2011,a.g.e.,s.324.

<sup>125</sup>ATAR,2011,a.g.e.,s.330-331.

olduğunda kuşku yoktur. Çünkü iptal edilen bir hukukî işlem, hukuk âleminde hiç vücut bulmamış, dolayısıyla hiçbir hukuki hüküm ve sonuç doğurmamış bir işlemdir. Bu niteliği itibariyle yokluk, ancak çok istisnai durumlarda söz konusu olabilecek bir müeyyidedir. Nitekim idare hukukunda yokluk, ancak fonksiyon gasıbı, yetki gasıbı, ağır ve bariz yetki tecavüzü ve ağır şekil sakatlıkları (meselâ yazılılık veya Resmî Gazetede yayınlanma şartlarının yerine getirilmemesi) gibi durumlarda söz konusu olmaktadır.<sup>126</sup>

### 5.1.2.Yorumlu Red Kararı

Anayasa Mahkemesinin “yorumlu red” kararı verebileceği de çok şüphelidir. Anayasa Mahkemesinin 1991 yılında, yükseköğretim kumrularında kıyafet serbestliğine ilişkin olarak verdiği karar, bu tür kararların tipik örneğidir. Bu kararda Anayasa Mahkemesi, Yükseköğretim Kanununa 3670 sayılı kanunla eklenen “yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydı ile Yükseköğretim Kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir” hükmünü iptal etmemiş, fakat onu belli bir şekilde yorumlamıştır. Bu yoruma göre, “dava konusu kuralda öngörülen yükseköğretim kurumlarındaki kılık kıyafet serbestisi, dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılması...” ve dinsel nitelikli giysileri kapsamaz. Bu konudaki düzenlemeler, Anayasa Mahkemesi kararlarına aykırı olarak gerçekleştirilemez... Çünkü maddeyle getirilen serbesti ‘yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak’

---

<sup>126</sup>ÖZBUDUN,2011, a.g.e.,s.437-438.

koşuluna bağlıdır. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılmasının, öncelikle anayasaya aykırı olduğu, Anayasa Mahkemesinin yukarıda belirtilen kararıyla belirlenmiştir. Dolayısıyla maddedeki ‘yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak’ koşulu anayasaya aykırılığı saptanmış olan ‘Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılması’ durumunu, kılık kıyafet serbestisi dışında tutmaktadır. Madde, öngördüğü serbestiyi kendi içinde sınırlandırmıştır.<sup>127</sup>

9.4.1991 tarihli AYMK şöyledir:

*“...Gerek öğretim elemanlarına ve gerekse öğrencilere tanınan sınırsız kılık ve kıyafet serbestisi Atatürk ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliği ile bağdaşmayacağı gibi, öğretim elemanları ve öğrencilerin çarşaf, peçe, parka, şalvar, şort, potur ve gece elbisesi gibi görüş ve inanışlarını simgeleyen kıyafetlerle veya büyük çoğunluğun hiçbir zaman kabul edemeyeceği saç ve sakal biçimiyle Yükseköğretim Kurumlarına gelmelerini, gençler arasında sosyal görüş ve inanış, din ve mezhep ayrılığım tahrik ve teşvik edecek, üniversiteler ve üniversite öğretim elemanlarıyla öğrencileri arasında farklılaşmalara, değişik şekilde cephelere ve kamplara bölünmelere ve bunun sonucu çatışmalara neden olacak ve bu durumda sınırsız hak olan kılık kıyafet özgürlüğü, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına neden olabilecektir...”*<sup>128</sup>

### 5.1.3. Kararların Gerekçeleri

<sup>127</sup>ÖZBUDUN,2009,a.g.e.,s.423.

<sup>128</sup>E. 1990/36, K.1991/8, Kt. 09/04/1991, AMKD, Sayı 27, Cilt 1, s. 285-323.

Türk Anayasasının 141. maddesi, bütün mahkeme kararlarının gerekçeli olması zorunluluğunu getirmiştir.<sup>129</sup> Bunun yanı sıra anayasanın 153. maddesinin son fıkrasında,

“ Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organları ile yönetim makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlayacağı öngörülmüştür. Bu kural gereğince, yasama organı, yapacağı düzenlemelerde daha önce aynı konuda verilen Anayasa Mahkemesi kararlarını göz önünde bulundurmamak, bu kararları etkisiz kılacak biçimde yasa çıkarmamak, anayasaya aykırı bulunarak iptal edilen kuralları tekrar yasalaştırmamak yükümlülüğündedir. Başta yasama organı olmak üzere tüm organlar kararların yalnız sonuçları ile değil, bir bütünlük içinde gerekçeleri ile de bağlıdır. Kararlar gerekçeleriyle, yasama işlemlerini değerlendirme ölçütlerini içerirler ve yasama etkinliklerini yönlendirme işlevi de görürler. Bu nedenle, yasama organı düzenlemelerde bulunurken iptal edilen yasalara ilişkin kararların sonuçları ile birlikte gerekçelerini de göz önünde bulundurmamak zorundadır.”<sup>130</sup>

#### 5.1.4. Yargılamanın Yenilenmesi

Anayasa Mahkemesinin kararlarının kesin olduğu yolundaki hüküm, ilk bakışta yargılamanın yenilenmesinin mümkün olmadığını akla getirebilir. Ancak, yargılamanın yenilenmesi, zaten kesin hükümler hakkında başvurulacak bir yoldur. Bununla birlikte, ne anayasada ne Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında 2949 sayılı kanunda yargılamanın yenilenmesine dair bir hüküm vardır. Bu durumda anayasa yargısında yargılamanın yenilenmesinin mümkün olmadığı düşünülebilirse de, Avrupa Birliğine uyum sürecinde yapılan kanun değişiklikleri ile hukuk ve ceza davaları ile idari davalarda AİHM'nin ihlal

<sup>129</sup> Abdullah BİLDİK, “Anayasa Mahkemesinin Kararlarının Etkileri Ve Sonuçları”, [http://hukukcu.com/modules/smartsection/item.php?itemid=332&keywords=eris,\(10.03.2011\)](http://hukukcu.com/modules/smartsection/item.php?itemid=332&keywords=eris,(10.03.2011)).

<sup>130</sup>E. 2000/45, K. 2000/27, Kt. 05/10/2000, AMKD, Sayı 36, Cilt 2, s.772-796.

kararlarının, yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmesi, konunun anayasa yargısı açısından da değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Anayasa Mahkemesinin asli görevi olan iptal ve itiraz davalarında, gerçek anlamda bir dava değil, bir denetim işlemi söz konusu olduğuna göre, burada yargılamanın yenilenmesinin mümkün olmadığı açıktır. Buna karşılık Mahkemenin Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalarla parti kapatma davalarındaki durum çok daha tartışmalıdır. Yüce Divan davalarının bir ceza yargılaması olduğunda şüphe yoktur.<sup>131</sup>

6216 sayılı ve 2011 tarihli Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanuna göre (mad.67), mahkemenin siyasi parti kapatma davalarında veya Yüce Divan sıfatıyla verdiği kararlara karşı yargılamanın yenilenmesi 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre istenebilir (f.l). Bu düzenlemeye göre Ceza Muhakemesi Kanununda yer alan yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin ortaya çıkması halinde yine bu kanundaki usule göre yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulabilecektir. Ceza Muhakemesi Kanununa göre (mad.311), kesinleşen bir hükümle sonuçlanmış bir dava, aşağıda yazılı hâllerde hükümlü lehine olarak yargılamanın yenilenmesi yoluyla tekrar görülür:

- a) Duruşmada kullanılan ve hükmü etkileyen bir belgenin sahteliği anlaşılırsa.
- b) Yemin verilerek dinlenmiş olan bir tanık veya bilirkişinin hükmü etkileyecek biçimde hükümlü aleyhine kasıt veya ihmal ile gerçek dışı tanıklıkta bulunduğu veya oy verdiği anlaşılırsa.
- c) Hükme katılmış olan hâkimlerden biri, hükümlünün neden olduğu kusur dışında, aleyhine ceza kovuşturmasını veya bir ceza ile mahkûmiyetini gerektirecek biçimde görevlerini yapmada kusur etmiş ise.
- d) Ceza hükmü hukuk mahkemesinin bir hükmüne dayandırılmış olup da bu hüküm kesinleşmiş diğer bir hüküm ile ortadan kaldırılmış ise.
- e) Yeni olaylar veya yeni deliller ortaya konulup da bunlar yalnız başına veya önceden sunulan delillerle birlikte göz önüne alındıklarında sanığın beraatini veya daha hafif bir cezayı içeren kanun hükmünün uygulanması ile mahkûm edilmesini gerektirecek nitelikte olursa.

---

<sup>131</sup>ÖZBUDUN,2011,a.g.e.,s.442.

Ceza Muhakemesi Kanununa göre (mad.314), kesinleşen bir hükümle sonuçlanmış olan bir dava aşağıda yazılı hâllerde sanık veya hükümlünün aleyhine olarak yargılamanın yenilenmesi yolu ile tekrar görülür:

a) Duruşmada sanığın veya hükümlünün lehine ileri sürülen ve hükme etkili olan birbelgenin sahteliği anlaşılırsa.

b) Hükme katılmış olan hâkimlerden biri, aleyhine ceza kovuşturmasını veya bir ceza ile mahkûmiyetini gerektirecek nitelikte olarak görevlerini yapmada sanık veya hükümlü lehine kusur etmiş ise.

c) Sanık beraat ettikten sonra suçla ilgili olarak hâkim önünde güvenilebilir nitelikte ikrarda bulunmuşsa.<sup>132</sup>

## 5.2.Kararların Etkisi

Anayasa Mahkemesi, davacının istemi ile bağlı, fakat gerekçesi ile bağlı değildir. Eğer iptali istenen hükümler, başka maddelerin ya da yasanın tümünün uygulanmaması sonucunu doğuruyorsa, Anayasa Mahkemesi o hükümlerin, ya da yasanın tümünün iptaline karar verebilir.Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. Kararlar, gerekçesi yazılmadan açıklanamaz (mad. 153/1). Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazete yayımlanır; yasama, yürütme ve yargı organlarını, tüm yönetsel kuruluşlar, gerçek ve tüzelkişileri bağlar (mad. 153/6).

Anayasanın getirdiği yeni kurala göre, Anayasa Mahkemesi, iptal kararı verirken, yasakoyucu gibi bir hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm veremez (mad. 153/2). Bu yasaklama, özellikle 1974 yılında çıkarılan 1803 sayılı Af Yasası konusunda, Anayasa Mahkemesince verilen iptal kararları üzerine, yasanın af kapsamı dışında bıraktığı bazı suçların, kapsamı içine girmesine karşı duyulan tepkilerden kaynaklanmış görünmektedir.<sup>133</sup>

Anayasa Mahkemesince iptal edilen yasa, yasa gücünde kararname, ya da içtüzük, ya da bunların iptal edilen hükümleri, gerekçeli kararın resmi gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar (mad. 153/3).

---

<sup>132</sup>ATAR,2011,a.g.e.,s.333-334.

<sup>133</sup>A.Şeref GÖZBÜYÜK, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Turhan Kitabevi,10.Baskı, 2002), s.280.

Anayasa Mahkemesi, gerekli gördüğünde, iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi, ayrıca kararlaştırabilir. İptal kararının yürürlüğe girmesinin ertelenmesi, bir yıldan çok olamaz (mad. 153/3). Anayasa Mahkemesi, iptal kararının hukuksal boşluk yaratması durumunda, bu boşluğun yasama organınca doldurulabilmesi için, bir yılı geçmemek üzere, iptal kararının yürürlüğe girmesini erteleyebilir. Anayasa bununla da yetinmeyerek, boşluğun doldurulması için hazırlanan yasa tasarı ve önerilerinin mecliste öncelikle görüşülmesi ve karara bağlanması kuralını da getirmiştir (mad. 153/4). Anayasaya aykırılığı saptanmış ve kamuya açıklanmış bir yasa kuralının, Anayasa Mahkemesince belli bir süre uygulanmasına olanak sağlaması, kamusal bir gereksinmenin sonucu olsa bile, anayasaya aykırı bir kuralın uygulanmasına devam edilmesi, hukuka olan saygıyı olumsuz yönde etkiler. Kamusal bir zorunluluk olmadıkça, anayasaya aykırılığı yargı kararı ile saptanmış olan kurallar uygulanmamalıdır. Biçimsel kuralların arkasına sığınmak yerine, bu tür uygulamalar sorunun özü dikkate alınarak, en aza indirilmelidir. İptal kararı geriye yürümez (mad. 153/5). Bunun nedeni, iptal kararlarının, «kazanılmış hakları» ortadan kaldırıcı bir sonuç doğurmasının önlenmesidir. Anayasa Mahkemesinin iptal kararı, yayımlanıp yürürlüğe girene kadar yapılmış olan diğer uygulamaları etkilemez. İtiraz yolu ile verilen iptal kararının etkisi, yalnız söz konusu olan dava ile sınırlı kalabileceği gibi, genel nitelikte de olabilir. Bunu saptama, Anayasa Mahkemesinin takdirine bırakılmıştır.<sup>134</sup>

### 5.3. Kararın Yürürlüğe Girmesi

Anayasa Mahkemesi kararlarının yürürlüğe girmesi anayasanın 153'üncü maddesinin üçüncü fıkrasında düzenlenmiştir: "Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar". (Yine hatırlatalım ki, 153'üncü maddenin birinci fıkrasına göre, iptal kararları gerekçesi yazılmadan Resmî Gazetede yayımlanamaz). O halde iptal kararlarının yürürlüğe girme tarihi, kararın verildiği gün değil, bu kararın Resmî Gazete'de gerekçeli olarak yayımlandığı tarihtir. Bu iki tarih arasında da genellikle aylarca zaman geçer.

<sup>134</sup>GÖZBÜYÜK, a.g.e.,s.281-282.



Yine 153'üncü maddenin birinci fıkrasına göre, "iptal kararlan gerekçesi yazılmadan açıklanamaz".

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi iptal kararının yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca saptayabilir. Zira 153'üncü maddenin üçüncü fıkrasına göre, "gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez." Yani Anayasa Mahkemesi, verdiği iptal kararın yürürlüğe girmesini bir yıl süreyle erteleyebilmektedir. Böyle bir erteleme imkânının tanınmasının amacı, iptal kararının derhal yürürlüğe girmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek hukuk boşluğunun kamu düzeni bakımından doğurabileceği tehlikeli sonuçların doğmaması için yasama organına yeni bir kanunla düzenleme yapma imkânının sağlanmasıdır.<sup>135</sup>

#### 5.4.Kararın Geriye Yürümezliği

İdari yargıda verilen iptal kararları geriye yürür, yani iptal edilen idari işlemin doğduğu andan itibaren yok sayılması esastır. Oysa Anayasa Mahkemesi iptal kararlarının geriye yürümemesi esastır. Anayasanın 153. maddesine göre:

"kanun, kanun hükmünde kararname veya TBMM İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. İptal kararları geriye yürümez." Kanunlar, idari işlemler gibi hukuka uygunluk karinesinden yararlanır. İptal edilmedikleri sürece anayasaya aykırı sayılmaz. Kanunlar yürürlüğe girdiği itibaren birçok bireysel işlem doğurur. Anayasa Mahkemesinin iptal kararlarının geriye yürümezliği kuralının gerekçesi, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlandığı tarih kadar olan zaman içinde, iptal edilen kanuna istinaden çok sayıda işlem yapılması nedeniyle, bunların geçmişe dönük olarak anayasaya aykırı sayılmamaları gerektiğidir. Aksi takdirde, "devlet güvenilirliği" ile "hukuki güvenlik ve istikrar" ilkeleri sarsılabilir ve devlet yaşamında bir karmaşa meydana gelebilir.<sup>136</sup>

<sup>135</sup>GÖZLER, Türk Anayasa Desleri, s.495 .

<sup>136</sup>DIKİCİ, 2012, a.g.e., s.294.

## 5.5. Anayasa Hükümlerinin Doğrudan Uygulanması

Konuya temel hak ve özgürlükler açısından bakıldığında devletin olumsuz tutumunu gerektiren hak ve özgürlüklerle, olumlu tutumunu gerektiren arasında önemli bir farkın bulunduğu görülür. Bu fark, hak ve özgürlüklerin kullanılabilirliği noktasında odaklaşmaktadır: Devletin olumsuz tutumunu gerektiren hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi için, devletin bir katkısına gerek yoktur. Buna karşılık devletin olumlu tutumunu gerektiren hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi, öngörülen olumlu edimin gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Devletin olumsuz tutumunu gerektiren anayasa kuralları doğrudan; olumlu tutumunu gerektiren kurallar dolaylı olarak uygulanma özelliği gösterirler. Anayasa kurallarının üçüncü kişilere etkisinden, kişiler arasında ortaya çıkan ilişkiler anlaşılmaktadır. Klasik kamu hukuku teorisi, kişiler bakımından anayasayı kişi devlet ilişkisi düzeyinde ele alır. Günümüzde bu görüşün etkisini yitirmeye başladığı ve anayasanın kişiler arasındaki ilişkilere de yansıyan etkisi olduğu kabul edilmektedir.<sup>137</sup>

Anayasa Mahkemesi kendisi parti kapatma davalarında veya Yüce Divan yargılamasında uygulanan kanunu anayasaya aykırı görürse bu ön sorunu çözdükten sonra Yüce Divan yargılamasına ve parti kapatma davasına devam eder. Ancak dokunulmazlığın kaldırılmasında veya milletvekilliğin düşmesi kararının görüşülmesinde davaya bakmakta olan mahkeme olmadığından bu iki olayda uygulanan kanunun anayasaya aykırı olduğunu görürse bunu bir ön sorun olarak göremez. Bu durumda Anayasa Mahkemesi ne yapacaktır? Yani kanunun anayasaya aykırı görüp iptal edemeyeceği durumda anayasaya aykırı da olsa kanuna uygun hareket mi edecektir? Yoksa kanunu ihmal ederek doğrudan doğruya anayasayı mı uygulayacaktır?

Anayasa Mahkemesi önceleri anayasaya aykırı ve anayasadan önce yürürlüğe giren kanunların ihmal edilip anayasanın uygulanamayacağına karar vermiştir. Çünkü anayasaya aykırı da olsa yasa iptal edilmediği sürece yürürlüğünü devam ettirir. Fakat daha sonra Anayasa Mahkemesi bu görüşünü değiştirdi. Anayasanın kendisinden önceki kanun anayasaya aykırı ise anayasanın zımnen kanunu yürürlükten kaldıracağını, bu durumda anayasanın doğrudan doğruya

<sup>137</sup>Z.Gönül BALKIR, **Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, (Ankara, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2009), s.54.

uygulanacağı kararına geldi. Fakat Ergun Özbudun'un bildirdiğine göre, son yıllarda Anayasa Mahkemesi tekrar görüşünü değiştirerek sonraki anayasaya aykırı önceki kanunlar anayasa tarafından tekrar zımnen ilga edilemeyeceği görüşüne geldi. Anayasa Mahkemesi iptal davaları, itiraz başvuruları, parti kapatma ve Yüce Divan yargılamaları dışında, anayasaya aykırı bir kanun hükmünün iptal edilmesine karar veremeyeceğine göre, anayasanın 11. maddesi ile o kanunu ihmal edip, doğrudan doğruya anayasayı uygulamalıdır. Buna göre dokunulmazlığın kaldırılmasında veya milletvekilliğinin düşürülmesine ilişkin kararların denetlenmesi görevini yaparken uygulanan bir kanun veya içtüzük hükmünü anayasaya aykırı görmesi durumunda Anayasa Mahkemesinin yapacağı şey o kanun veya içtüzüğü ihmal edip anayasa kuralını uygulamaktır.<sup>138</sup>

## 5.6. Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usulü

12 Eylül 2010 tarihinde kabul edilen anayasa değişikliği sonrasında, Anayasa Mahkemesinin iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışacağını yukarıda görmüştük. Bölümler, başkan vekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul, mahkeme başkanının veya başkanın belirleyeceği başkan vekilinin başkanlığında en az oniki üye ile toplanır.<sup>139</sup>

Siyasî partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulca bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerce karara bağlanır.<sup>140</sup>

Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır. Ancak, anayasa değişikliğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına ya da devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şarttır. Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebilir. Mahkeme ayrıca, gerekli

---

<sup>138</sup>DEMİRKOL, a.g.e., s.272-273.

<sup>139</sup>CANTAN, *Anayasa Hukuku*, s.131.

<sup>140</sup>ATAR, 2011, a.g.e., s.335.

gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasî partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.<sup>141</sup>

### **5.7.Anayasa Yargısı ve Yürütmenin Durdurulması**

Anayasa norm denetimiyle ilgili olarak Anayasa Mahkemesine sadece iptal karar verme veya iptal talebini reddetme yetkisi tanınmıştır. Ne var ki, Anayasa Mahkemesi son yıllarda kendisine pozitif hukuk normlarıyla tanınmış olmayan bir yetkiyi kullanmaya başlamıştır. Bu, doktrinin ve mahkemenin verdiği adla, "yürürlüğü durdurma" yetkisidir. Anayasa Mahkemesi başlangıçta böyle bir yetkiye sahip olmadığı görüşüyle, 1993'ten itibaren bu konudaki içtihadını değiştirerek, doktrinin kendisini yönlendirdiği bu yola girmiştir. Bunda, dava konusuyla ilgili tedbir kararları almanın, anayasada ve ilgili kanunda açıkça belirtilmiş olmasa da mahkemelerin genel yetkilerinden olduğu düşüncesi etkili olmuştur. Oysa bu düşünüş tarzı kanaatimce birçok bakımdan yanlıştır. Her şeyden önce, Anayasa Mahkemesi genel yetkili bir mahkeme değildir; onun yetkisi istisnaî olduğundan, ancak anayasa ve kanunlarla kendisine açıkça verilmiş olan yetkileri kullanabilir. Açıktır ki, özel görevli bir mahkeme pozitif hukukun özel olarak kendisine tanıdığından başka bir yetki kullanamaz. Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin, bu konuda anayasada ve kanunda bir boşluk olduğuna ve bu boşluğun kendisi tarafından doldurulabileceğine ilişkin argümanı da birkaç nedenle temelsizdir. Birinci neden, anayasada bu konuda herhangi bir boşluğun var olmamasıdır.

Gözler'in çok iyi özetlediği gibi, "Kamu hukukunda boşluk yoktur." Çünkü kamu otoriteleri için asıl olan yetkisizlik durumudur; yani, "doğal hak" sahibi kişilerden farklı olarak, kamu makamları kendilerine pozitif normların açıkça tanıdığından başka bir yetkiye sahip değildirler. Anayasa Mahkemesinin akıl yürütme tarzındaki üçüncü yanlışlık, yargıcın hukuk yaratma yetkisinin kapsamı konusunda bütün hukuk sistemleri için geçerli bir genel ilkenin var olduğunu sanmasındandır. Aynı yanlışlığı, Türk Anayasa Mahkemesi ile kanunların anayasaya uygunluk denetimini içtihat yoluyla geliştirmiş olan Amerikan Yüksek Mahkemesi arasında benzerlik kuran başkaları da yapmaktadır. Oysa ABD'nin de içinde yer

---

<sup>141</sup>CANTAN, a.g.e., s.132.

aldığı "commonlaw" hukuk camiasına mensup ülkelerde hukuk sistemi önemli ölçüde mahkeme içtihatlarına dayanmaktadır ve bu sistemlerde yazılı kurallar Kara Avrupası'nın yazılı hukuk sistemine göre daha ikincil bir yer tutar. Kaldı ki, ABD Yüksek Mahkemesi iki yüzyıldır "anayasa yargısı" işlevi de görmekte beraber, Türk Anayasa Mahkemesi gibi özel görevli bir mahkeme değildir. O aslında ABD'nin genel yargı düzeninin en yüksek mahkemesidir; bizim terimlerimizle söylersek, Amerikan Yargıtayı'dır. Başka bir nokta da şudur: Anayasa Mahkemesi norm denetimi yaparken kişiler arasındaki hak ve menfaat uyuşmazlıklarını değil, soyut bir normun geçerliliğiyle ilgili bir sorununu çözmek durumundadır. Kişilerin hak ve menfaatlerini doğrudan doğruya etkileyen sonuçlar genellikle soyut normlardan değil, bu normları özgül durumlara ve kişilere uygulayan idari işlemlerden kaynaklanabilir. Bu gibi ihtiyaçları karşılayacak olan kurumlar olarak "ihtiyatî tedbir" ve "yürütmenin durdurulması" ise zaten adli ve idarî yargı sistemimizin birer parçasıdır. Bu duruma göre, hakkında iptal davası açılmış olan bir kanun hükmünün uygulanmasından doğan hukukî uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda, ilgili dava mahkemelerinin, bu hükmün Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilme ihtimalini değerlendirerek, eğer diğer şartlar da uygunsa, işlemin yürütülmesini durdurma veya tedbir kararı vermeleri mümkündür.<sup>142</sup>

---

<sup>142</sup>ERDOĞAN, a.g.e., s.322-323.

## SONUÇ

Çalışmamın içeriğini oluşturan mahkeme kararlarının genelini incelenmesinden de anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi “hukuk devleti” ilkesinin gerçekleştirilmesi hususunda çok önemli bir değer sahibidir. Öyle ki Anayasa Mahkemesi hukuk devletinin tanımını yaparken bugün terminolojik olarak kullandığımız pek çok ilkeyi tanımlama ve kullanmasıyla öne çıkmaktadır. Ancak mahkeme yukarıdaki kararlarında da görüldüğü üzere hukuk devletinin tam anlamıyla bir tanımını yapmak yerine bu kavramın niteliklerini, bu kavramı gerçekleştirmek için hangi unsurların bulunması gerektiğini ve de bu unsurların hukuk devleti ilkesi açısından sahip olduğu önemi ortaya koymaktadır.”Hukuk devleti” ilkesi üzerine yapılan ve birbirinden farklı olan bu kadar çok tanımın incelenmesinden de anlaşılacağı üzere mahkemenin bu tutumuna hak vermek gerekir. Çünkü “hukuk devleti” ilkesi bir bakıma bir “ide”dir.Dolayısıyla bu ilkenin tam anlamıyla uygulandığı bir ülke bulmak mümkün değildir.Bu da bu kavramın tam anlamıyla ne olduğu sorusuna olumsuz cevap verme sonucunu doğurur.Ancak “hukuk devleti” ilkesi üzerine yapılan çalışmalardan anlaşılacağı üzere bu kavramın nitelikleri hususunda büyük oranda bir birliktelik vardır.

Türkiye Anayasa Mahkemesi aynı zamanda kararların anayasal uyum ve uygulanmasını denetlemektedir. Bilindiği gibi hukuk kuralları çoğu kez içeriği tartışmalı soyut kavram ve kurallardan oluşur. Bu tür kurallara canlılık veren, onları anlamlı ve anlaşılabilir hale getiren yargısal yorum ve içtihatlardır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin anayasa yargısı yoluyla kimi anayasal kurum, kavram ve kuralların açıklığa kavuşmasında yadsınamaz bir rolü ve önemi vardır.

Bu tez çalışmasındaAnayasa Mahkemesi Kararlarında Anayasal Hürriyetlerin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

## İNCELENEN ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

- 1- E.1963/124, K.1963/243, Kt. 11 /10/1963, R.G.: 04/12/1963-11572,AMKD, Sayı 1.
- 2- E. 1981/13, K. 1983/8, Kt. 28 /4/1983, AMKD, Sayı 20.
- 3- E.1985/31, K.1986/11, Kt. 27/3/1986, AMKD, Sayı 22, s 119-120.
- 4- E.1986/3, K.1986/15, Kt.3/7/1986, AMKD, Sayı 22, s. 174-75
- 5- E. 1990/36, K.L991/8, Kt. 9/4/1991, AMKD, Sayı 27.
- 6- E.1991/13, K. 1992/10, Kt. 19/2/1992, AMKD, Sayı 30, Cilt 1, s. 101
- 7- E. 2000/45, K. 2000/27, Kt. 5/10/2000, AMKD, Sayı 36.
- 8- E. 1963/83, K.1963/16, Kt. 8/4/1963,R.G. 9.7.1963-11449 ,AMKD,Sayı1.
- 9- E.1963/207, K.1963/175, Kt. 1/7/1963, AMKD, S. 1, s. 363-364.
- 10- E.1966/3, K. 1966/23, Kt. 28/4/1966, AMKD, S.4,s.163 .
- 11- E.1968/61, K.1969/23, Kt. 29/4/1969, AMKD, S.8,s.3 .
- 12- E.1970/22, K. 1971/20, Kt. 18/2/1971, AMKD,S.10,s.3.
- 13- E.1972/4, K. 1972/11, Kt. 24/2/1972, AMKD, S. 10, s. 245-46.
- 14- E. 1990/13, K.1990/30, Kt. 20/11/1990, AMKD, S. 27, C. I, s. 39-40.
- 15- E. 1990/28, K. 1991/11, Kt. 2/5/1991, AMKD, s.27, C.I, s.353-54
- 16- E. 1988/51, K. 1989/18 ,R.G, 4.1.1990-20392.
- 17- E. 1996/17, K. 1996/38, Kt. 16/10/1996, AMKD,33/1, s. 158.
- 18- E. 1969/32, K.1969/59, Kt. 4/11/1969, Rg. 14/5/1970 -13494.
- 19- E.1988/1, K.1988/26, Kt. 30/6/1988, Rg.26/11/1988.
- 20- E.2005/52,K.2007/35,Kt. 3/4/2007,Rg. 18/03/2008 -26820.

## KAYNAKÇA

- [1] AKINCI, Kadriye, **Anayasaya Uygunluk Denetiminin Kapsamı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Kayseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).
- [2] AKSU, Hüseyin, **Anayasa Mahkemesi Siyaset İlişkisi: Türkiye Örneği**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Kahramanmaraş, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011).
- [3] ALTINHALKA, MusaErdem, **Yeni Bir Model Olarak Anayasa Mahkemesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).
- [4] APİŞ, Özge, **Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türk Maddi Ceza Hukuku İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Antalya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- [5] ARDAL, Mustafa, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Niğde, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006).
- [6] ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, (Konya, Mimoza Yayınları, 2.Baskı, 2002).
- [7] ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, (Konya, Mimoza Yayınları, 6.Baskı, 2011).
- [8] BALCI, Deniz, “*Dünyada Anayasa Yargısı Modelleri*”, **Siyasa: Siyaset Bilimi ve Hukuk Öğrenci Dergisi**, [http://www.veyseldinler.com/yazimaraclari/my\\_documents/my\\_files/D36\\_deniz\\_balc%C4%B1\\_anayasa\\_yarg%C4%B1s%C4%B1.pdf](http://www.veyseldinler.com/yazimaraclari/my_documents/my_files/D36_deniz_balc%C4%B1_anayasa_yarg%C4%B1s%C4%B1.pdf), (01.10.2011).
- [9] BALKIR, Z.Gönül, **Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, (Ankara, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2009).



- [10] BAŞEL, Ebubekir, **Anayasa Uygunluk Denetimi Şekillerinden Somut Norm Denetimi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- [11] BİLDİK, Abdullah, **Anayasa Mahkemesinin Kararlarının Etkileri Ve Sonuçları**, <http://hukukcu.com/modules/smartsection/item.php?itemid=332&keywords=eris>, (10.03.2011).
- [12] BİRSEN, İsmail, **Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Ve Yokluk Kararları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- [13] CANTAN, Bilal, **İdare Hukuku**, (Ankara, Detay Yayıncılık, 2008).
- [14] CANTAN, Bilal, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Detay Yayıncılık, 2010).
- [15] ÇELİK, Feyzi, “**Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurma Hakkı**”, [www.Adaletbiz.Com/Gundem/Avfeyzi-Celikten-Anayasa-Mahkemesine-Bireysel-Basvurma-Hakki.Htm](http://www.Adaletbiz.Com/Gundem/Avfeyzi-Celikten-Anayasa-Mahkemesine-Bireysel-Basvurma-Hakki.Htm), ( 05.02. 2011).
- [16] ÇOLAK, Harun, **Anayasa Mahkemesinin Görev Ve Yetkilerinin İncelenmesinin, Federal Almanya Anayasa Mahkemesi İle Karşılaştırılması**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Balıkesir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).
- [17] DEMİR, Fevzi ve KARATEPE, Şükrü, **Anayasa Hukuku Giriş**, (İstanbul, Evrim Yayınevi, 2.Baskı, 1989).
- [18] DEMİRKOL, Ferman, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar**, (İstanbul, Filiz Kitabevi, 2011).
- [19] DİKİCİ, M. Fatih, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 9.Baskı, 2012)
- [20] DİKİCİ M.Fatih, *Anayasa Hukuku*,(Ankara, Seçkin Yayıncılık, 7.Baskı,2009)
- [21] ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Orion Kitabevi, 6.Baskı, 2011).
- [22] GİRİTLİ, İsmet ve SARMAŞIK, Jale, **Anayasa Hukuku**, (İstanbul, Beta Yayınları, 2.Baskı, 2001).
- [23] GİRİTLİ, İsmet, ve Diğerleri, **İdare Hukuku**, (İstanbul, Der Yayınları, 2008).

- [24] GÖNENÇ, Levent, **Anayasa Uygunluğunun Denetimi ve Anayasa Yargısı**, (Ankara, TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, 2010).
- [25] GÖREN, Zafer, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Yetkin Yayınları, 2011).
- [26] GÖZBÜYÜK, A.Şeref, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 10.Baskı, 2002).
- [27] GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Dersleri**, (Bursa, Ekin Yayınları, 2000).
- [29] GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, (Bursa, Ekin Yayınları, 13. Baskı, 2005).
- [30] GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş**, (Bursa, Ekin Yayınları, 2011).
- [31] GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, (Bursa, Ekin Yayınları, 2011).
- [32] GÜDÜL, H. Mehmet, **Anayasa Mahkemesi Kararları Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda Terörle Mücadele**, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Adana, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007).
- [33] HUSSEIN, Isam, **Türk Anayasa Mahkemesinin Oluşumu Ve Denetim Yetkisi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- [34] HÜR, Ayşe, **“Darbesiz Anayasa Yapmak”**, [www.Taraf.Com.Tr/Ayşe-Hur/Makale-Darbesiz-Anayasa-Yapmak.Htm](http://www.Taraf.Com.Tr/Ayşe-Hur/Makale-Darbesiz-Anayasa-Yapmak.Htm), (09.05.2010).
- [35] KABOĞLU, Ö. İbrahim, **Anayasa Hukuku Dersleri**, (İstanbul, Legal Yayıncılık, 4.Baskı, 2009).
- [36] KABOĞLU, Ö. İbrahim, **Anayasada Sosyal Haklar: Alanı Ve Sınırları**, <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/kaboglu.pdf>, (13.03.2011).
- [37] KILIÇ, Erdal, **Yüce Divan Sıfatı İle Anayasa Mahkemesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006).
- [38] KÖKÜSARI, İsmail, **Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri Ve Nitelikleri**, (İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2009).

- [39] KURNAZ, A. Haluk, "Üye Seçimi Ve Bireysel Başvuru İle Bazı Yetki Ve Görevleri Açısından Anayasa Mahkemesi", **Yasama**, S.2, 2006, s.92-122.
- [40] NACAR, Aslı, **Anayasa Mahkemesi Üyeliği**, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- [41] NOHUTÇU, Ahmet, **İdare Hukuku**, (Ankara, Savaş Yayınlar, 2.Baskı, 2009).
- [42] ORTAY, Seda, **Türk Anayasa Mahkemesi'nin İşleyişi Ve Yeniden Yapılandırma Çalışmaları**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Trabzon, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006).
- [43] ÖNDER, Özlem, **Promil Alkol Miktarının Hukuki Geçerliliği**, <http://Hukukcu.Com/Modules/Smartsection/Item.php?Itemid=333>, (11.09.2008).
- [44] ÖZAY, İlhan, **Günüşğında Yönetim Yargısal Korunma**, (İstanbul, Alfa Yayınları, 2010).
- [45] ÖZBUDUN, Ergün, **Türk Anayasa Hukuku**, (Ankara, Yetkin Yayınları, 11.Baskı, 2009).
- [46] ÖZBUDUN, Ergün, **Türk Anayasa Hukuku**, (Ankara, Yetkin Yayınları, 13.Baskı, 2011).
- [47] ÖZER, Attila, **Türk Anayasa Hukuku Türklerin Devlet Anlayışı Ve Anayasal Yapılanma**, (Ankara, Turhan Kitabevi, 2012).
- [48] ÖZGE, Aydın, **Hukuk Devleti**, [www.Genbilim.Com/Content/View/1431/88/](http://www.Genbilim.Com/Content/View/1431/88/), (01.05.2010).
- [49] ÖZTÜRK, Selim, **İptal Davaları Açısından Anayasa Yargısı Ve Çalışma Esasları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- [47] SANCAKDAR, Oğuz, **İdare Hukuku**, (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011).
- [48] SIR, Onur, **Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İzmir, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010).

- [49] TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necimi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, (İstanbul, Beta Yayınları, 11. Baskı, 2012).
- [50] TAŞKIN, Ş. Cankat , “2010 Anayasa Değişikliklerinden Sonra Türk Anayasa Mahkemesinin Yapılanması”, **TBB Dergisi**, S.97, 2011.
- [51] TERZİOĞLU, Süleyman, **Anayasa Hukuku**, (Ankara, Orion Kitabevi Yayınları, 2009).
- [52] TUNÇ, Hasan ve diğerleri, **Türk Anayasa Hukuku**, 2.Baskı, (Ankara, Berikan Yayınları, 2011).
- [53] YALÇINKAYA, Haşim, “**İnsan Hakları Ve Özgürlükleri**”, <http://www.Cagipolisi.Com.Tr/26/45-46-47-48-49-50.htm>, (10.02.2012).

**EK- 1**

**ÖZGEÇMİŞ**

**Soyisim, İsim** :Haedar Sami Rashed Ghareeb  
**Uyruğu** : Irak  
**Doğum Tarihi ve Yeri** : Kerbela  
**Medeni Hali** : Evli  
**Telefon** : 05358363948  
**E posta** : haydarsami@hotmail.com

**EĞİTİM**


**İŞ DENEYİMİ**


**YABANCI DİL**

**Arapça, Farsça**

**HOBİLER**

**Okuma, Spor**